

SZEMLE

A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. Összeállította Kovács Máté. Bp. 1963, Gondolat, 758 (1) l. (Nemzeti könyvtár. Művelődéstörténet.)

IVÁNYI Béla *Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon 1331—1600 c. forrásgyűjteményének* bevezetésében már 1937-ben fölhívta a figyelmet arra, hogy „a magyar könyv, könyvtár, könyvnyomda, papírmalom stb. történelmi anyagát össze kellene gyűjteni” és közzétenni „egy Monumenta ad historiam librorum, bibliothecarum et typographiarum Regni Hungariae spectantia hatalmas anyagát. . . Igaz, hogy ez a munka igen sok fáradozással, sőt költséggel is jár, de még sem hálátlan. . . Az innen-onnan lassanként összegyűlemlő adatok szinte összefüggő képet rajzolnak a magyar kultúra történetének egy-egy fejezetéről.” Egy negyedszázadnak kellett eltelnie, amíg ez a kitűnő gondolat első megvalósulásához eljutott. A budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékének professzora a tanszék munkaközösségének segítségével kiadta azt a válogatott forrásgyűjteményt, amely először ad képet eredeti szövegek alapján a magyar könyvtörténet, írásbeliség, könyvtártörténet, könyvkiadás és nyomdászattörténet, sajtótörténet gazdag, sokszínű területéről. Ez a gyűjtemény már csak a terjedelem adta korlátok miatt sem törekedhetett teljességre, és nem akar kritikai kiadás lenni, mert nem csupán szakemberek szűk köréhez szól, hanem rajtuk kívül széles olvasóközösségnek is. Segítségét nyújt mindazoknak, akik sorsukat valamilyen formában a nyomtatott betűhöz, a könyvhez kötötték: íróknak, könyvkiadóknak, nyomdászoknak, könyvgyűjtőknek, könyvkereskedőknek, főleg pedig könyvtárosoknak, akik kíváncsiak saját foglalkozásuk mélyebb, történelmi gyökereire, azoknak, akik a könyvtári pályára, könyvtártudományi kutatómunkára készül-

nek, akik forrásanyagot és problémafölvetést ismernek meg benne. De ezeken túlmenően szól mindenkihez, akit érdekel a szellemi alkotás létrejöttének, közkinccsé válásának menete, fejlődése és akadályai, fönntartásának, megőrzésének különböző korokban más és más módja. Társadalmunkban akarja tudatosítani, mit jelentett elmúlt életében az írás, a könyv, s lehetővé teszi jelenlegi és jövőendő könyvkultúránk jobb megértését. Éppen ezért, igen helyesen, az idegen nyelvű forrasszövegeket is magyar fordításban közli.

A kötet fölépítése a következő: Kovács Máté bevezetése után, — amely a könyv és könyvtár jelentőségét fejtegeti az emberiség egyetemes fejlődésében és a magyar társadalom életében, — három korszakban kerül bemutatásra a feudális kor nyolc és fél évszázada: 1. *A kéziratosság századai* (MEZEY László gondozásában), 2. *A nyomdászat kezdetétől a felvilágosodás időszakáig* (1473—1711, SCHER Tibor és FÜLÖP Géza), 3. *A könyv és könyvtár a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet korában* (1711—1849, FÜLÖP Géza és BABICZKY Béla). A befejező rész SZELLE Béla hatalmas terjedelmű bibliográfiája. Mind a három korszak forrásanyagát bevezető tanulmányok előzik meg, az egyes forrasszövegeket gazdag jegyzetapparátus kíséri. Ez a fölépítés logikus, az egyes fejezeteknek kisebb korszakokra és tárgyi csoportokra való tagolása világosan áttekinthető, a szövegek gondos válogatás alapján sorakoznak egymás mellé, hogy jellemző és változatos képet adjanak mindarról, ami kultúránk írásbeli alapjait érinti; igen gyakran olyan szövegek ezek, amelyek eddig alig voltak ismertek, vagy legalábbis ilyen vonatkozásban nem szerepeltek. A középkor töredékes okleveles anyagától a sajtó és a cenzura világáig egyre sokrétebbé és színesebbé váló anyag mindig jobban lekötözi az olvasó figyelmét, szinte észrevétlenül vezeti be a történelmi élet, a kultúra múltjának szövevényes világába. Az egész kiad-

vány kiemelkedő példája annak, hogyan lehet a magasrendű szakmai igényességet megtarva olyan munkát hozni létre, amely egyszerre hasznos a szakembernek és a művelődni vágyó olvasónak.

A recenszensnek azonban nemcsak az a dolga, hogy ismertetést adjon és elismerést fejezzen ki, hanem hogy megpróbálja megkeresni azokat a pontokat, ahol még tovább lehet javítani, mert könyvtártudományi irodalmunknak egyik legjelentősebb alkotásáról van szó, amelyről föltételezhető, hogy újabb és újabb kiadásokban, mindig tovább csiszolódva fog napvilágot látni.

Mindenekelőtt a szerkezeti fölépítésre vonatkozólag jegyezzük meg, hogy talán szerencsésebb lett volna az egyes részek és fejezetek elé írt különálló bevezető részeket egyesíteni egy nagyobb bevezető tanulmánnyá. Ebben az esetben elkerülhetők lennének az átfedések az összefoglaló bevezetés és rész-bevezetések közt, és egymás közt arányosabbá válhatnának. A jelenlegialakban ugyanis túlságosan rövid a többi részhöz viszonyítva a középkor s ezen belül is amilyen remekül kidolgozott a XI. század, annyira mostoha kezelésben részesül könyvtörténetünk egyik legfényesebb korszaka, a humanizmus. Az újkori részekből viszont bátran ki lehetne hagyni közismert történelmi vonatkozások ismeretét. Aki egy ilyen kötetet kézbevesz, arról bátran föl lehet tételezni, hogy tisztában van pl. II. JÓZSEF törekvéseivel, a francia forradalommal vagy MARTINOVICS mozgalmával.

A kiválasztott forrasszövegek szinte mind nélkülözhetetlenek, legfőljebb kettő van köztük, amelyik némileg megbontja az egységet, mert nem egykorú forrás, hanem szakirodalomból vett részlet (72., 136.). Egyes forrasszövegeket mégis lehetett volna csak rövidebb részletben közölni pl. a pécsváradí oklevél különben is hamis bevezetését nyugodtan el lehetett volna hagyni, ugyanúgy NALDUS ajánlásának első részét, ami nem más, mint szokványos humanista hízelgés. Sokat ki lehetne hagyni VESPASIANO terjengős szövegéből. Az így fölszabadult terjedelem keretén belül viszont olyan érdekes és jellegzetes szövegeket lehetne közölni, mint POGGIO levele HUNYADI Jánoshoz, JANUS PANNONIUS levele GALEOTTIHOZ, UGOLETO levelei itáliai könyvbeszerezéseiről, MÁTYÁS király levele POMPONIO LAETUSHOZ stb. Kívánatos lenne bizonyos további egységesítés a jegyzetelés technikájában is, amely helyenként túlságosan részletekben vész el, máskor viszont azt is megmagyarázza, ki volt KOSSUTH Lajos.

A jegyzetelés általában a sajtó alá rendezők elmélyült, gondos munkáját bizonyítja. Hogy itt-ott apróbb pontatlanságok fordulnak elő, az ilyen nagy tömegű földolgozott adat esetében szinte elkerülhetetlen. Ilyen apróbb pontatlanságok: A bártfai könyvtárt nem lehet eredeti helyén tanulmányozni, mert 1915 óta a Nemzeti Múzeumban van híres könyvszekrényével együtt. NALDUS közölt szövege nem levél, hanem csak nevében az (humanista szokás szerint), a valóságban dedikáció a Corvina ismertetéseként írt kódexben. (Itt közölni lehetett volna azt is, hogy maga az eredeti korvina fönmaradt és Turunban őrzik.) A Firenzében maradt fényes biblia nem azonos a Lisszabonban őrzött nyolckötetes bibliával. ANZIANNAK ezt az alaptalan föltételezést GULYÁS PÁL már 1908-ban megcáfolta. UGOLETO nemcsak MÁTYÁS udvarában élt humanista volt, hanem a Corvina könyvtárosa. HANDÓ György kalocsai püspök pécsi könyvtára nem kápolnában és nem is a préposti házban volt, hanem ugyanúgy a székesegyház egy helyiségében, mint az esztergomi vagy a gyulafehérvári, ez világosan kiderül magából a közölt forrasszövegből. Ezek és hasonló apróbb hibák a következő kiadásokban könnyen kiküszöbölhetők.

A kötetet bezáró bibliográfia óriási adat-tömeget tartalmaz, és ezért a könyvtörténeti kutatók nagy haszonnal forgatják majd. Nézetünk szerint azokban itt sem ártott volna erősebb szelekció, és az elhagyható jelentéktelen címek helyett jobb lenne több tartalmi annotáció, áttekinthetőbb tagolás és tipográfia. Hogy hibák akadnak benne, az ilyen nagy címtömeget tartalmazó munka esetén, amely pláne rövid idő alatt, egyéni munkával készült, az természetes. Egyes esetekben a hiba bizonyára azért van, mert a szerzőnek nem volt módja mindig arra, hogy magukat a példányokat is kézbevegye. (Igy pl. A HELLEBRANT-féle MTAK ősnymtatványkatalógus nem azonos a *Magyar Könyvszemle*ben megjelent cikkével: *Magyarországi vonatkozású ősnymtatványok a MTA Könyvtárában.*) Nem ártott volna a bibliográfia bevezetésében azt is megjegyezni, hogy jelentős mértékben fölhasználta az Akadémiai Könyvtár munkaközösségének könyvtártudományi bibliográfiai anyaggyűjtését.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a *Könyv és könyvtár* maradandó értékű alkotása könyvtártudományi irodalmunknak.

Mátrai László: Régi magyar filozófusok. XV—XVII. század. Válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta — —. Bp. 1961, Gondolat. (Nemzeti könyvtár.)

ERDÉLYI JÁNOS, KIVACSALA JÁNOS, RÁCZ Lajos és mások kutatásai nyomán már jó régen fény derült arra, hogy a „filozófiátlanok” mondott magyar szellemi élet elmúlt századaiban nem egy olyan írónk és gondolkodónk működött, aki komolyan megérdemli a filozófus minősítést, s kora eszmei áramlatainak hatása alatt több-kevesebb önállósággal kapcsolódott bele az Európa és a magyarság között folyó párbeszédbe. A Mohács után elhanyagolt gazdasági, politikai, szociális viszonyaink szinte lehetetlenné tették, hogy Magyarország önálló filozófiai kezdeményekkel szolgálja az egyetemes emberi művelődést, arra azonban több példánk van, hogy magyar gondolkodók nagy erőfeszítéseket tettek korszerű áramlatoknak hazai lehetőségek adta recepciójára, és nem is sikertelenül: elég, ha itt LASKÓI CSÓKÁS Péter, APÁCZAI CSERE János, PÓSAHÁZI JÁNOS vagy APÁTI MIKLÓS nevére utalunk. Megkapó jelenség, hogy a magyarországi filozófiai gondolat éppen hazánk „zivataros századaiban”, a XVI—XVII-ben tudott leginkább lépést tartani Európával. Az ellenreformáció és a HABSBURG-hatalom végleges felülkerekedésével, 1711 után hosszú ideig semmi jele a magyar filozófiai gondolkodás komolyabb erőfeszítéseinek. Marxista filozófiatörténetünk, sajnos, nagyon periferikusan foglalkozott csak a magyar gondolkodás e régi századainak elemzésével, noha MÁTRAI László már 1954-ben felhívta a figyelmet az ily fajta kutatások elmaradásának hátrányaira. Örömmel kell üdvözlőnlünk tehát, hogy éppen ő, a leghivatottabb, vállalkozott egy régi magyar filozófiatörténeti antológia összeállítására, igen hasznos segítséget nyújtva a XVI—XVII. század szellemi élete minden kutatójának.

A *Nemzeti könyvtárban* megjelent gyűjtemény két fő részben (humanizmus és reformáció; ellenreformáció és kartezianizmus) tizenhárom magyarországi bölcséleti írórt mutat be a XVII. század végéig (JANUS PANNONIUS, LIKAI SKALICH Pál, DUDITH András, LASKÓI CSÓKÁS Péter, JESZENSZKY János, PÁZMÁNY Péter, APÁCZAI CSERE János, PÓSAHÁZI János, BAYER János, CZABÁN Izsák, SZENTIVÁNYI Márton, BETHLEN Miklós, HUSZTI István), közülük csak kettő (APÁCZAI és tanítványa, BETHLEN) írt magyarul. A válogatás szellemes és meggyőző, mert a XV—XVII. század legtöbb filozófiai áramlata (a humanista platonizmus, a reneszánsz természet-

filozófia, az ellenreformációs új-skolasz-tika, a baconi empirizmus, az enciklopédizmus, a kartézianus áramlat, az atomizmus stb.) legjelentékenyebb magyarországi képviselőjével jelentkezik. MÁTRAI László helyesen emeli ki, hogy a gyűjtemény a *magyarországi* filozófiai gondolat történetét mutatja be, a magyarok mellett német, horvát, szlovák gondolkodók is sorra kerülnek, hiszen maguk is a korukbeli Hungariához tartozás tudatában éltek és írtak. Talán leginkább JESZENSZKY János idesorolását lehetne vitássá tenni, pályája ugyanis eléggé elszakadt a magyarországi szellemi élettől, bár magyar kapcsolatai neki is bőven voltak, s makacs következetességgel „eques Hungarus”-nak nevezte magát. A szélhámos SKALICH Pál pedig egyenesen a „hunok grófjának”.

Az érdeklődő tehát komoly haszonnal forgathatja régi magyar filozófusaink jól fordított és alaposan magyarázott írásait, legtöbbjük most első ízben szólal meg hazai nyelven. (A fordítások legtöbbje a szerkesztő tollából folyt, BORZSÁK István és OROSZ Lajos segítettek neki.) A gyűjtemény terjedelmét azonban egy újabb kiadásban még lehetne növelni. A kartézianus gondolat magyarországi hatását jól képviseli APÁCZAI, a vele való felemás vitát PÓSAHÁZI néhány részlete, itt-ott HUSZTI István, de érdemes lenne bemutatni APÁTI Miklós szépen megírt *Vita triumphans*-ának (1688) néhány részletét és vagy SZATHMÁRI PAP János, vagy SZATHMÁRNÉMETI MIHÁLY írásaiból valamit, sőt SZILÁGYI TÖNKÖ Márton Debrecen számára készült cryptocartesianus kézikönyvére (1678) is lehetne gondolni. Bevezető részletei nagyon jellemzők a magyarországi szellemi légkörre. A szerkesztő hivatkozik a cocejanizmusra, de ilyfajta szöveget nem közöl: DÉZSI Márton valamelyik írása jöhetne számításba. Be lehetne mutatni a XVII. század eleji morálfilozófiát SZENCZI MOLNÁR Albert *De summo bono*-jának (1630) és SZEPSI CSOMBOR Márton *Udvári scholájának* (1623) néhány részletével. Hiányzik a stoicizmus áramlatának ismertetése, holott LASKAI János LIPSIUS-fordításai (főként *Az állhatatosságról*, 1641), KÉRI János *Keresztényen Seneca*-ja (1654) nagyon szép szövegeket kínálnának, és a magyar nyelvű írások számát is szaporítanák. MARTONFALVI TÓTH György AMESIUS-kommentárját (*Exegesis* . . . 1670 és 1675) azért ajánlanám a magyar filozófiai kutatás figyelmébe, mert a kapitalizmus polgári etikájának meghonosulására igen érdekes adalékok találhatók benne.

Mind e javaslatokon túl azonban újra hangsúlyoznunk kell MÁTRAI László antológiájának érdemét; tömör bevezető tanulmányának tájékoztató értéke külön is kiemelendő. Amennyiben az antológia bővítésére valamikor sor kerülhet, nyertes csak a magyar filozófia történetének eléggé elhanyagolt ügye lesz.

BÁN IMRE

Péter László: Az Igazság története (1918—19). Szemelvényekkel és repertóriummal. Szeged, 1962, Szegedi Ny. 52 l.

Az őszirózsás forradalom győzelme után 1918 decemberében két lap született Szegeden: a *Tűz* és az *Igazság*. Az előbbinek JUHÁSZ Gyula volt főmunkatársa, és így érthető, hogy az eddigi kutatás elsősorban ezzel a lappal foglalkozott, méltatlanul elhanyagolta — a különösen helytörténeti szempontból fontos — *Igazság* alapítási, megjelenési, megszűnési körülményeinek tisztázását. A lapot LEN CZ Géza nyomdász alapította, és az 1918. december 24-től 1919. március 20-ig jelent meg, lényegében tehát két csonka évfolyam látott napvilágot három hónap alatt. Eközben hétszer változtatott nyomdát, szerkesztőt, szerkesztőséget, tulajdonost, előfizetési árat, ami önmagában is bizonyítéka a lap hányatott életének. A szerkesztés oroszánrészt kétségtelenül LEN CZ Géza vállalta magára, aki éjjel a *Friss Újságnál* dolgozott, nappal pedig a többnyire helyesírási tudatlansággal és rossz fogalmazással megírt cikkek közül választotta ki a közlésre alkalmasakat, és igyekezett azokat átírni — amint erről maga nyilatkozott nemrég (*Dél-Magyarország*, 1961. júl. 21.). Az utolsó szám a proletárdiktatúra kikiáltásának előestéjén, 1919. március 20-án jelent meg.

Az *Igazságnak* nem maradt reánk egyetlen teljes sorozata sem. PÉTER László ugyan azt írja, hogy a szegedi Somogyi Könyvtár példánya teljes, de éppen tőle tudjuk, hogy a március 11-i rendkívüli számot a rendőrség elkobozta, és ezeitől ebből egyetlen példány sem ismeretes.

Az *Igazság* cikkei híven tükrözik azokat a gazdasági, társadalmi, politikai eseményeket, amelyek megjelenése időszakában Szegeden végbementek. A tárgymutatóval és névmutatóval ellátott repertórium lényegében először teszi könnyen hozzáférhetővé a kutatás számára a lapban található sokretű anyagot.

Egyetlen gyakorlati megjegyzésünk lenne. A kutatók a későbbiek folyamán a tulajdonképpeni repertóriumot fogják leginkább forgatni. Éppen ezért indokolatlan

az, hogy ezt a részt folyamatosan és petittel szedték és így a kis füzet terjedelmének csak 1/5-e (!). A kérdést esetleg az amúgy sem egészen idetartozó szemelvények elhagyásával lehetett volna megoldani a füzet terjedelmének növelése nélkül.

KÖHÉGYI MIHÁLY

Bulling, Karl: Die Rezensenten der Jenaischen Allgemeinen Literaturzeitung im ersten Jahrzehnt ihres Bestehens 1804—1813. Weimar, 1962, Böhlau. 415 l., 4 t. (Claves Jenenses 11.)

Karl BULLING, a jeni Egyetemi Könyvtár ny. igazgatója hosszú kutatómunka eredményeként értékes forráskiadványt bocsátott ki a német irodalom-, sajtó- és tudománytörténet kutatói számára. Ez a kötet a mi szempontunkból elsősorban nem is tartalma, hanem módszere miatt érdekes. BULLING a *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung*ban megjelent könyvismertetések szerzőiről állított össze jegyzéket. Ez az irodalmi napilap a múlt század elején a legjelentősebb kritikai orgánumok közé tartozott Németországban. Alapítása körül GOETHE-nek is kiemelkedő szerepe volt, s a szerkesztő munkáját is jó ideig ő irányította. A *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung* — a korábbi *Allgemeine Literaturzeitung*gal szemben — a romantikus irányzathoz tartozó írókat gyűjtötte maga köré, s az irodalom új korszakát jelentő fiatal nemzedék lapja volt. Rendszeresen beszámolt az új könyvekről, évenként 800—1400 új kiadványt ismertetett: szépirodalmi és tudományos műveket egyaránt, s kritikái mind a német, mind a külföldi közönség véleményét komolyan befolyásolták. Ezek a kritikák azonban általában névtelenül jelentek meg, csak szíglákkal voltak megjelölve. BULLING a jeni és a lipcsei egyetemi könyvtárban, valamint a levéltárakban őrzött eredeti szerkesztőségi iratok, illetve GOETHE kéziratosa hagyatéka alapján a lap első tíz évének recenzióiról megállapította a szerző kiletét.

A kötet gerincét kitevő jegyzék a *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung* első számától időrendi sorrendben táblázatosan sorolja fel az ismertetéseket, közli, hogy melyik számban és melyik lapon jelent meg, a szíglát, az ismertetett mű szerzőjének nevét vagy a cím jellemző szavát, és hivatkozik a lipcsei *Messkatalog*nak arra a kötetére, amelyben a mű teljes címléírása megtalálható, a recensens nevét és számát, végül az ismertetés beérkezésének időpontját. A recensens száma a kötet végén levő szerkesztőségi jegyzékre utal, amely az ismertetéseket író munkatársak

névsorát tartalmazza. Ebben teljes nevük és címük, lakóhelyük adatait találjuk meg, valamint azoknak a tudományoknak a felsorolását, amelyek irodalmát ismertetik, esetleg a nyelvet is, amelyen olvasnak. Pl. „l. Hr. Geheime Rat von Goethe — Weimar — Belletristik” vagy „409. Hr. Schelling, Professor — Wirzburg — Philosophie, franz. ital. deutsch”. A kötet végén szerzői névmutató igazít el a recenziók és a recenzensek jegyzékében.

A *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung* fennállásának első évtizedében már 716 recenziót író munkatárssal rendelkezett, BULLING munkája nyomán tehát kirajzolódik az az író- és tudósgárda, amely a lap köré tömörült, s tevékenyen közreműködött az irodalmi közvélemény kialakításában. A további kutatások feladata lehet (különösen ha BULLING a további évtizedekre vonatkozó adatgyűjtését is közzéteszi) a lap történetének, hatásának részletes feldolgozása és értékelése, ehhez a most megjelent kiadvány máris kitűnő alapot nyújt. A szerző a bevezetésben maga is összefoglalja a *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung* megindulásának körülményeit, a recenzensgárda megszervezését s GOETHE mindkét vonatkozásban kiemelkedő szerepét.

A lap külföldi írókat is igyekezett megnyerni a közreműködésre. Magyarországról két tudóst találunk a recenzensek között: RUMY Károly Györgyöt és SCHEPDIUS Lajost. Az előbbi 1805—6-ban 6 magyar vonatkozású könyvet ismertetett, az utóbbi pedig 1806-ban egyet.

DÖRNYEI SÁNDOR

Schumann, Günther: Ansbacher Bibliotheken vom Mittelalter bis 1806. Kallmünz-Opf., 1961, Lassleben. 259 l. (Schriften des Instituts für fränkische Landesforschung an der Universität Erlangen. Historische Reihe 8.)

Ansbach kis kerületi székhely a középfrank vidéken, Nürnbergtól nyugatra. 1474-től 1791-ig HOHENZOLLERN-birtok, 1806 óta Bajorországhoz tartozik. Könyvtári szempontból nem játszott s ma sem játszik különösebb szerepet. Valami azonban érdemessé teszi e kötetet arra, hogy megemlékezzünk róla: ez az a módszer, ahogy e kis város régi könyvtári ágának egymásbanövését, állományának mozgását bemutatja.

Az egyik régi ág az egyházi könyvtár ága: a városka életének középkori kereteit a 748-ban alapított, GUMBERTUS-ról elnevezett bencés apátság szabtta meg. Az apátságot — a reformáció térhódítása nyomán — 1563-ban számolták fel. Vagyó-

na, így kb. 500 kötetes könyvtára is, a városi-egyházi konzisztórium birtokába került. Régi könyveiből a mai napig 92 kötet maradt meg, köztük a híres *Gumbertus-biblia*. Az új könyvtári intézmény a környék több megszűnt rendházának könyvanyagát is felszívta; fejlesztésére a város évi 30 forintot biztosított. — A másik ág az örgrófi magánkönyvtár ága: a frank, majd az 1603-ban örökükbe lépő brandenburgi HOHENZOLLERN örgrófok rendszeresen fejlesztették könyvtárukat (melyben többek között Corvina-kötetek is voltak). 1720-ban a könyvtár nyilvános jellegű lett, majd 1733-ban magába olvasztotta a konzisztórium könyvtárát is.

A két ág így egyesült, s a könyvtár — most már mint nyilvános udvari könyvtár — a XVIII. század második felében virágkorát élte: viszonylag bőséges pénzforrásokkal, új katalógusokkal, tudós könyvtárosokkal. Amikor 1792-ben porosz királyi könyvtárrá nyilvánították, kb. 20 000 kötet sorakozott polcain, a mindenkori örgrófokra külön jellemző díszes bőrkötésben. A német területen a napóleoni időkben végbement politikai átalakulások azonban hirtelen pontot tettek fejlődésére: mivel Ansbach 1806-ban Bajorországhoz került, a könyvtár 3/5-ét (az összes kódexekkel, kéziratokkal és ősnymtatványokkal) porosz parancsra beszállították az erlangeni egyetem könyvtárába. Csupán egy kb. 7000 kötetes igazgatási jellegű közkönyvtár maradt a városban.

Kisebb, de a város szellemi élete szempontjából nem lebecsülhető szerepet játszottak a gimnázium könyvtára, valamint egyes jelentősebb magánkönyvtárak (így különösen a humanista OBSOPEUS és a klasszicista költő J. P. Uz tekintélyes — utóbbi 5000 kötetes — könyvtára).

A függelékben a Gumbertus-rendház, a XVI. században a konzisztóriális könyvtárhoz csatolt más megszűnt rendi könyvtárak és az OBSOPEUS-könyvtár tételes jegyzékét, valamint a XVIII. századi udvari könyvtárosok névjegyzékét olvashatjuk. A kötet a levéltári és a nyomtatott forrásanyag alapos kiaknázásával készült. Magyar vonatkozású hivatkozásai elavultak: a Corvina-könyvtárról idézett legújabb mű évszáma 1923.

Számunkra a kötet jól mutatja, milyen mozgalmasan alakult a délnémet terület könyvállományának sorsa a reformációt és a francia forradalmat követő, a könyvanyagot nem rendszeresen megőrző években; tárgya miatt csupán utalni tud a XIX. század elején lezajlott bajor szekularizáció igen nagyarányú könyvmozgására. Vajon

nem lehetne Sopron, Pécs vagy Eger könyvtártörténetét ily komplex módszerrel feldolgozni?

TÓTH ANDRÁS

In libro humanitas. Festschrift für Wilhelm HOFFMAN zum sechzigsten Geburtstag. Stuttgart, 1962, Ernst Klett. 383 l.

Wilhelm HOFFMANNnak, a stuttgarti Tartományi Könyvtár és a tübingeni Egyetemi Könyvtár igazgatójának neve a magyar szakemberek előtt úgy szólna ismeretlen. Tanulmányaira csak egy-egy speciális téma után érdeklődők figyelhetek fel. Csaknem negyven éves tevékenysége inkább szervező, tanácsadó, illető, gondoskodó kultúrunka volt.

Wilhelm HOFFMAN a Hölderin-Levéltár alapítója, a Schiller-Társaság igazgatója, a marbachi Irodalmi Levéltár egyik létrehozója, egy sereg tudományos és kulturális egyesület és alapítvány tevékeny tagja. Széles körű munkásságából adódik a 60 éves W. HOFFMANNnak ajánlott jubileumi emlékkönyv változatos anyaga. A cikkek túlnyomórészt könyv- és könyvtártörténeti jellegűek, de találunk érdekes gondolatokat a könyvtárépítés új útjairól és elgondolkoztató számításokat a tudományos könyvtárak személynzeti szükségleteiről is. A történeti vonatkozású munkák közül kiemeljük H. IHME cikkét (*Landesbibliothek und Landesgeschichte*), amelyben a szerző az ún. tartományi (fejedelemségi, hercegségi stb.) könyvtárak létrejöttét, állományuk összeállítását és ezeknek a német felvilágosodáshoz való kapcsolatait elemzi. C. WEHMER nyomda- és illusztráció-történeti tanulmánya (*Mit Gemälde und Schrift*) I. MIKSA császár nevéhez fűződő könyvritkaságok (*Weisskunig, Theuerdank*) létrejöttével foglalkozik, amelyek az uralkodónak nemcsak politikai, ideológiai törekvéseit, hanem az éppen ezekre jellemző esztétikai eszményeit is tükrözik.

Az emlékkönyv befejező része W. HOFFMANNnak a könyvtári munkán túlmenő működési területével áll kapcsolatban. Különösen érdekes itt a marbachi Irodalmi Levéltár létrejöttével, állományával és terveivel foglalkozó tanulmány.

VIZKELETY ANDRÁS

Weiss, Karl Theodor: Handbuch der Wasserzeichenkunde. Bearb. u. hrsg. von Wisso WEISS. Leipzig, 1962, Fachbuchverlag. X, 327 l.

K. Th. WEISS kitűnő munkájában a vízjegykutatás első kézikönyvét üdvözölhetjük. A második világháború végén elhunyt

szerző egyike volt kora legtekintélyesebb vízjegykutatóinak. Hatalmas vízjegygyűjteménye vetette meg az alapját az 1957-ben, a Német Demokratikus Köztársaságban levő Greizben létesült Deutsches Papiermuseumnak, amelynek az élen a nagy gyűjtő fia, életművének méltó folytatója, Wisso WEISS áll. Ő adta ki ezt a kézikönyvet is, miután átdolgozta és jelentősen kibővítette atyja munkáját. Amint az előszóban olvashatjuk, ezt a kötetet egy nagyobb alapvetés első részének tekinti, amely után egy szakbibliográfia és két papírtörténeti összefoglaló munka megírását és közreadását helyezi kilátásba.

A vízjegykutatás tudományos módszereit Ch. M. BRIQUET foglalta rendszerbe. (*Les filigranes*. Paris, 1907). Ettől kezdve mind többen igyekeztek saját kutatásaik javára gyümölcsozteni az új tudományág eredményeit. Néhány évvel ezután kezdett hozzá K. Th. WEISS kézikönyvének a megírásához. Az első világháború után nem sokkal már készen is állott a munka, kiadására azonban nem kerülhetett sor. Most, amikor végre megjelent, egy régen várt tudományos alapvetést, egy kitűnően használható segédeszközt üdvözölhetünk benne.

Kézikönyvünk mindenekelőtt a vízjegykutatás fogalmát és feladatait vizsgálja meg. A vízjegykutatás a papírtörténet önálló része. Mint a technikatörténet egyik fejezete, a történelem és a technika határterületén foglal helyet. Feladatai azonban nemcsak saját területére terjednek ki. Azonkívül, hogy közvetlen tárgyával, a vízjeggyel foglalkozik és a technikatörténeti kutatást elősegíti, számos tudományágnak nyújt segítséget mint segéd tudomány mind a történeti, mind más tudományok területén. Az első vízjegykutatók nem papírtörténészek voltak, hanem különböző szaktudományok művelői, akik vízjegyek segítségével igyekeztek bizonyos írott vagy nyomtatott dokumentumoknak a korát és keletkezési helyét megállapítani. A vízjegykutatásnak ma is ez az egyik legfontosabb célja. Érdekes megemlítenünk, hogy nagy írók, művészek és tudósok műveinek a vizsgálata során is nem egyszer szenteltek komoly figyelmet a vízjegyeknek, így pl. egy GOETHE-kiadásban, VAN DYCK és DÜRER alkotásainak a vizsgálatakor, BACH zeneműveinek a kronologizálásakor. Ezek a kutatások számos esetben igen szép eredményre vezettek, és a vízjegyek segítségével igen nehéz kérdéseket is megoldottak.

Kézikönyvünk második és harmadik fejezetében a merített papír készítésének és a vízjegy előállításának a technológiájá-

ról olvashatunk, majd arról kapunk tájékoztatást, hogy milyen tényezők játszottak közre az egyes korokban a vízjegyek tárgyának a megválasztásában. Részletesen foglalkoznak a vízjegyek a papirosan való helyével, az egyszerű és az összetett vízjegyekkel, a mellékjegyekkel, a különleges célú és a hibás vízgyeformákkal. Különösen érdekesek K. Th. WEISS nagyjelentőségű, korábbi műveiből egyébként már ismeretes megállapításai a vízgyepárokról. Ő hívta fel ugyanis a figyelmet arra, hogy a számos változatban előforduló vízjegyek hosszú soraiban nem egyedi formákkal, hanem formapárokkal állunk szemben, ami abból következik, hogy a régi papirkészítésnél nem egy, hanem két szítával dolgoztak egyszerre. A vízgyepárok előfordulásának törvényszerű lehetőségeit vizsgálva, szerzőnk fontos következtésekre jutott, és hasznos módszereket dolgozott ki a vízjegyek datálására irányuló kutatás számára. Igen használható része könyvünknek az a terjedelmes szakasza is, amelyben áttekintést kapunk a különféle célokra készült papirosfajták vízjegyeiről, múltjukról és fejlődésükről. Egy kisebb fejezetben érdekes fejtegetéseket olvashatunk arról, hogy milyen mértékben következtethetünk a papír felhasználásának idejéből a papír előállításának időpontjára vagy megfordítva.

Ezek után hosszasan foglalkozik könyvünk a vízjegygyűjtés kérdéseivel. Ismereti a gyűjtés különböző lehetőségeit, az eredeti vízjegyes papirosok és a másolatok gyűjtését. A vízjegygyűjtőket számos gyakorlati tanáccsal látja el a kézikönyv, közkinccsé téve a két kiváló gyűjtő több évtizedes tapasztalatait. Bár könyvünk elsősorban a régi merített papírok vízjegyeinek a kérdéseivel foglalkozik, egy hosszabb szakaszban mégis áttekintést ad a modern géptechnika vízjegyeiről. Külön figyelmet érdemel a kézikönyv függeléke, amelyben 32 európai és egy amerikai vízjegygyűjteményről kapunk szakszerű tájékoztatást. A gondosan összeállított tárgymutatón és a többféle névmutatón kívül külön elismerést érdemel a könyv bő illusztrációs anyaga, a kitűnő vízgye-fényképek és vízgyerajzok, a jó szemléltető ábrák, valamint a vízjegyek technikai előállításával és a papirkészítéssel kapcsolatos képek és fényképek.

FAZAKAS JÓZSEF

Mc Lean, Ruari: Victorian book design and colour printing. London, 1963, Faber et Faber. XVI, 182 l., 40 t.

A szerző — több könyvtörténeti monográfia után — az 1837 és 1890 közötti könyv-

művészetet dolgozza fel, ezt az eddig elhanyagolt és most előtérbe kerülő korszakot, amelyben a londoni nyomdászok hozzáértése és művészi leleménye Anglián kívülre szóló érvénnyel is vezető szerepet kapott. Ruari Mc LEAN a könyvművészet tanulmányozását a műtörténet, ugyanakkor azonban a társadalomtörténet egyik ágának is tekinti: fő gondja a művészeti technikai fejlődés bemutatása, de szempontjai az átlagnál gazdagabbak.

Az áttekintett fél évszázadot a külső, politikai történet vonatkozásában VIKTÓRIA királynő uralkodása, a könyvművészet szempontjából azonban az jellemzi, hogy ez a „kézművesség” utolsó szakasza a nyomdászatban: a kilencvenes években a nyomdaipar újabb forradalmi átalakulása, a gépszedés és különösen az illusztráció terén a fotografikus sokszorosító eljárások meghonosodása már egy új korszakot vezet be.

A viktoriánus korszakban a könyvek formája még lassan fejlődött, de gyorsan változott a világ, változtak az olvasók, a könyvek használói, és gazdagodott a könyvek tartalma. A nagyvárosok fejlődése új és egyre nagyobb igényeket támasztott a könyvek iránt. A könyvkiadói és a könyvkereskedői tevékenység fokozatos szétválása — ami már a XVIII. században kezdődött — most fejeződik be: egy további vonása azoknak az új feltételeknek, amelyek között a könyvek művészi külseje kialakul. A példányszámok még aránylag alacsonyok: 1860-ig egy „komoly” mű átlagos példányszáma 750 és 1000 között mozog.

Az első újítók, WITTINGHAM és PCKERING, az egész korszak vezető kiadói, kezdték először használni a vászonkötést, amely olcsóbb, mint az addig egyedül uralkodó bőr, és tartósabb, mint a pusztá papírkötés. Érdekes, hogy a könyvek olcsóbbá tételére már akkor felmerült a fűzés nélküli kötés. Az olcsó könyv egyik előharcosa Charles KNIGHT, aki a Közhasznú Ismeretek Társaságának kiadói tevékenységét irányította, s ebben a minőségében alapította az első olcsó, famesztes illusztrációkkal megjelenő képes folyóiratot, a *Penny Magazine*-t.

A gyorsan növekvő jómódú polgárság — az angolok ezt nevezik „középosztály-nak” — tartott először igényt a szebb kivitelű, lehetőleg színes illusztrációra. Ennek gyors és olcsó módja, a kromolitográfia, fél évszázadig uralkodó illusztrációs technikává vált. A színes litográfia londoni úttörői Owen JONES és Michael HANHART. 1842-től kezdve már a daguerrotípiát is felhasználták: előbb lefotografálták az illusztráció témájaként szolgáló tárgyat, majd

köre másolták és színes levonatokat készítettek.

A kromolitográfia versenytársa az egész periódusban a színes fametszet: ennek mesterei Henry VIZETELLY, Edmund EVANS, G. C. LEIGHTON, KRONHEIM, DICKES és FAWCETT. Külön fejezetet szentel Ruari McLEAN a VIKTÓRIA-kör könyvkötészeti stílusának és technikájának is.

A korszakot William MORRIS fellépése és a Kelmscott Press alapítása zárja le 1891-ben. MORRISnak és néhány eddig nem eléggé értékelt előfutárának és kortársának szenteli Ruari McLEAN könyve utolsó fejezetét.

A hasznos mű maga is a szép és mégsem tolakodóan díszes könyv példája. Illusztrációi hibátlanok és különösen a színes táblák igen sikerültek. Mutató is járul a könyvhöz, amely külön-külön betűrendben tünteti fel a művészeket és illusztrátorokat, a könyvkötőket, a nyomdászokat, a kiadókat, továbbá az eljárások és betűtípusok terminusait, az illusztrált könyvek jegyzékét, végül az irodalmi forrásokat.

DEZSÉNYI BÉLA

Pipics Zoltán: A könyvtáros gyakorlati szótára. Dictionarium bibliothecarii practicum. 20 nyelvű szakszótár a könyvtári feldolgozó munkához magyar és nemzetközi használatra. (Ad usum internationalem in 20 linguis.) Bp. 1963, Gondolat. 315 l.

Az utóbbi másfél évtized alatt egymás után jelentek meg a könyv- és könyvtártudomány területén a különböző szakszótárak, rendszerint a többnyelvű szakszótárak formájában. A gyakorlat, a mindennapi szükséglet ezekben a munkálatokban óriási szerepet játszott: a háború után a nyomtatott művek megsokszorozódása, a nemzetközi kapcsolatok kiszélesedése, a kulturális csere nagymértékű növekedése hatalmas feladatot rótt a könyvtárakra a soknyelvű anyag feldolgozásával, ill. feltárásával kapcsolatban. A nyelvi probléma olyan segédeszközöket követelt, amelyek a modern dokumentumok rengetegében gyorsan és pontosan igazítják el a könyvtárost, bibliográfust, sőt a könyvkereskedőt és kiadót is. E szükségletből születtek meg a többnyelvű szakszótárak a könyv- és könyvtártudomány, könyvkiadás és könyvkereskedelem területén, felváltva és részben feleslegessé téve a néhány, már meglévő összefoglalást. Először a „nagy” nyelvek területén készültek el a szótárak, de ma már csaknem valamennyi európai nyelvet megtalálhatjuk valamelyik szakszótárban, s az ázsiai nyelvek közül a kínainak és japánnak is van kitűnő

szakszótára. (Vö. MORAVEK Endre: *Neuere mehrsprachige Fachwörterbücher zum Buch- und Bibliothekswesen.* Zbl. f. Bibl. wes. 1959. 453—457. l.)

Az újabb magyar szakszókincs nemzetközi közvetítésében MORAVEK Endre és WEGER Imre végzett úttörő munkát, sajnos munkájuk csak sokszorosított formában, kis példányszámban láthatott napvilágot. Meg kell még említenünk a martini Matica Slovenská kiadásában megjelent magyar—szlovák könyvtudományi szótárt, amely elsősorban gyakorlati szükségszerűségből született és helyi jelentősége fontos. (HAJDUSEK, J.: *Maďarsko-slovenský knihovedný slovník.* Martin, 1958.)

A közelmúltban PIPICS Zoltán szerkesztésében olyan mű született, amely hivatva van a könyvtári feldolgozó munka területén megszüntetni a magyar nyelv elszigeteltségét, és ugyanakkor nélkülözhetetlen segédeszközzé válhat a magyar könyvtárosok kezében is az idegen nyelvű anyag feldolgozásában. A szótár húsz nyelvű, a magyaron kívül az angol, bolgár, cseh, dán, finn, francia, görög, holland, horvát, latin, lengyel, német, olasz, orosz, román, spanyol, svéd, szerb és a szlovák nyelv megfelelő szakkifejezéseit adja. Ilyen sok nyelv összefoglalása ritka a könyvtári szakszótárak között, a legtöbb nem emeli tíz fölé a felvett nyelvek számát. A több nyelv elkerülhetetlenül maga után vonja a fogalmi kör szűkítését, s ezt a szótár összeállítója igen hasznos és újszerűnek mondható szempont szerint határozta meg: a katalogizáló munka során előforduló fogalmakat vette fel a szótárába. A szótár alapszókincse 300 legfontosabb fogalom, ez a rokonértelmű kifejezésekkel és képzett szavakkal együtt kb. 500—700 szót jelent nyelvenként. Függeléként közli valamennyi nyelv után a periodikák feldolgozásához szükséges időszakok elnevezését, valamint a tö- és sorszámneveket. Érdekesége a szótárnak, hogy a szorosan vett szakkifejezéseken kívül még más szavakat, ill. nyelvtani fogalmakat is közöl, ez megkönnyíti az illető nyelvben való tájékozódást, s megkíméli a szótár használóját attól, hogy a nyelvek „kötőanyaga” után (névelők, névutók, ragok) általános szótárakban keresgéljen.

A szótár szerkezete kitűnően megfelel a gyakorlat szempontjainak: az első rész az egyes nyelvek szójegyzékéből áll, magyar megfejtéssel, a második rész táblázatos formában összegezi a húsz nyelvet a magyar szavak betűrendjében. Ez a felépítés az utóbbi években megjelent lengyel, ill. cseh hasonló típusú, de csak 5, ill. 6 nyelvű szakszótárral megegyező. (WIĘC-

KOWSKA, H. — PLISZCZYŃSKA, H.: *Podręczny słownik bibliotekarza*. Warszawa, 1955. NÁDVORNÍK, M. — PAPIRNIK, M.: *Slovník knihovnicých terminů v šesti jazycích*. Praha, 1958.) PÍPICS szótára ezenfelül nemzetközi használatra is alkalmas: a hűsz közül bármely nyelvre az ismerete elégséges a szótár használatához. Az alapfogalmak mutatós számokkal vannak ellátva, amely mind a hűsz nyelvnél meg egyezik, azaz egy fogalom bármely nyelven azonos számot visel. Tehát elegendő annak megállapítása, hogy milyen nyelvű a keresett szó, az első részben az illető nyelv szójegyzékében ott áll a mutatós szám, s ennek alapján a második részben a táblázatos szójegyzékben a hűsz nyelv közül bármelyiken leolvasható a nem ismert szó megfelelője.

Kritikai megjegyzéseink a szótár szerkesztését nem, csak az alapszókins kiválasztását illethetik. A meglehetősen körülhatárolt témakörben alapvető hiányokat más szótárakkal, ill. a címléírás magyar kézikönyvével összevetve nem találtunk, de mégis fel kell hívunk a szerző figyelmét néhány kirívó hiányosságra, amelyeket egy további kiadásban tekintetbe kellene venni. Hiányoznak az *alcím, adat, címlap, ellenőrzés, lásd, tájékoztató, műfaj, kiállítás, szabvány, szak, szakirodalom, szerződés* szavak. Hiányoljuk a testületi szerzős művek címléírásában gyakori *társaság, egyesület, szervezet, szövetség, intézmény, testület, nemzeti, nemzetközi, város, ország* szavakat. (*Kongresszus, intézet, egyetem, akadémia, iskola* van.) Helyes lett volna felvenni azokat a fogalmakat is, amelyeket ugyan csak egyes nyelvek fejteznek ki egy szóval, de a szókapcsolat a többi nyelven is már közkeletű és elfogadott, pl. *szerző kiadása* (Selbstverlag, own publishing, author-publisher, auteur-éditeur), *összes művek* (Gesamtausgabe, complete works, collected works, oeuvres complètes). A német szaknyelvben gyakran használt *Hochschulschrift* is fontosabb lett volna talán, mint a napjainkban egyre kevésbé előforduló *Hochzeitslied*. Elsikkad a német *Adressbuch*, miután a magyar *címtár, címjegyzék* nem szerepel, s még az *adattár is repertóriumra* utal, holott bizonyos árnyalati különbség van a fenti fogalmak között. Elismerjük, igen nehéz hűsz nyelv fogalmait, beleértve a rokonértelmű szavakat, közös nevezőre hozni, s nem könnyű feladat árnyalati különbségekre tekintettel lenni akkor, amikor egységesíteni szeretnénk. Mégis úgy tűnik, hogy ilyen esetekben néhol bizonyos szimplifikáció érvényesül, pl. a *Lieferungnál*, amelyet *füzet* jelentésben kapunk, ellentétben SCHLEMMINGER szótárával, ahol pl. az angolban *1. delivery,*

supply, part of a book, serial publication, 2. issue, number, part — jelentéscsoportokat kapjuk, világosan kiemelve a részletekben való megjelenés jelentés-árnyalatot is.

A felsorolt hiányosságok semmiképpen nem érintik a mű egészét, s összefoglalásul csak dicsérhetjük PÍPICS Zoltán fáradságos, évek türelmes gyűjtőmunkáját igénylő, gondos munkáját, amely egy ilyen nélkülözhetetlen segédeszközzel gyarapította a magyar könyvtáros szakirodalmat. A szerző hosszú éveig az Országos Széchényi Könyvtár Központi Katalógusának volt a munkatársa, s jelen munkájával bebizonyította, hogy a látszólag legszintelenebb könyvtári munka is adhat olyan tapasztalatokat, amelyek komoly szakirodalmi művek alapját képezhetik.

SOMKUTI GABRIELLA

Jahrbuch der Bibliotheken, Archive und Dokumentationsstellen der Deutschen Demokratischen Republik. Jg. 2. 1960/61. Hrsg. Deutsche Staatsbibliothek. Berlin, 1962. 365 l.

A Német Demokratikus Köztársaság könyvtárait, levéltárait és dokumentációs intézményeit ismertető, kétévenként megjelenő kiadvány második kötete az 1960—61. évekből 881 intézményről ad számot. A kötet a Deutsche Staatsbibliothek vezetésével ezúttal is négy intézmény közös munkájával készült el: a tudományos könyvtárakat a Deutsche Staatsbibliothek, az általános (közművelődési és szakszervezeti) könyvtárakat a lipcei Zentralinstitut für Bibliothekswesen, a levéltárakat a belügyminisztérium illetékes levéltári osztálya, a dokumentációs állomásokat a Német Tudományos Akadémia Dokumentációs Intézete állította össze.

A földrajzi helyek betűrendjében felsorakozó intézmények jegyzéke nem terjed ki az NDK valamennyi könyvtárára: a tudományos könyvtárak közül felvették az 5000 köteten felüli könyvtárakat, egyetemeken a központi könyvtáron kívül a fakultások könyvtárát, de már az intézeti, szemináriumi könyvtárakat nem, — az általános könyvtárak közül szerepel minden olyan főfoglalkozású könyvtáros által vezetett könyvtár, amely 20 000 lakos fölötti községben van. A kisebb falusi könyvtárak ügyes megoldással a járási székhely alatt összesítve vannak felsorolva, feltüntetve, hogy hány lakosa van a járásnak, mekkora az állomány és az olvasóforgalom. A lakosság számával összekapcsolt könyvtári adatok közlése pontos képet ad a lakosság könyvvel való ellátottságáról. A levéltárak köre is leszűkített: a járási

levéltárak már nem szerepelnek, a városi és üzemi levéltárak is csak válogatással. Az előző a következő kötetre ígéri a fenti korlátozások csökkentését és legalább az intézeti és üzemi könyvtárak fölvetelét.

A címjegyzék tipografizálása jobban sikerült, mint az előző köteté: a kisebb betűtípus és a kurzív kiemelések helyett a félkövér betűk használata világosabbá, áttekinthetőbbé tette a szöveget. Az egyes intézményekről minden lényeges adatot közöltek, a teljesség kedvéért talán csak a dolgozók összes létszámának megjelölését hiányoljuk. Jobban kezelhetővé lett a dokumentációs állomások felsoroló rész is: az intézmény neve helyett a referált szakterület tárgyszavát emelték ki, s mivel a tételeszámozást is bevezették, a tárgyszavakból, különleges gyűjtőterületekről és speciális gyűjteményekről készült betűrendes mutató azonnal visszautal a megfelelő intézményre.

A kötet közli az intézmények vezetőinek, valamint tudományos dolgozóinak névsorát és legfontosabb adatait. Itt, ellenében az előző kötettel, a születési éven, a beosztáson és a képzésen kívül csak

a legutolsó munkahelyet jelölték meg, ami véleményünk szerint elegendő is.

A statisztikai rész táblázatos formában, igen részletesen ismerteti a német könyvtárak és levéltárak állomány- és forgalmi adatait a tárgyévekről. A szakember számára érdekes összehasonlításokra nyílik itt alkalom: például a közművelődési könyvtári hálózatban az NDK-ban egy lakosra 1.2 kötet esik, míg nálunk 1.3, az olvasók száma a lakosság százalékában ott 17.7, nálunk 18.4, az egy olvasóra eső kötetforgalom ott 16, nálunk 20.4. (A kelet-német adatok 1961-ből, a magyar adatok 1962-ből valók. Vö. *A közművelődési könyvtárak 1962. évi eredményei*. A Könyvtáros. 1963. 5 sz. 279—282. l.) A levéltárak, könyvészkönyvtárügy, ill. -tudomány legfontosabb központi intézményeinek ismertetése egészíti ki a kötetet.

A könyvet forgatva, még jobban érezzük egy hasonló magyar kiadvány hiányát, és örömmel várjuk az új magyar *Könyvtári Minervát*, amelynek munkálatai tudomásunk szerint már megindultak.

SOMKUTI GABRIELLA

BIBLIOGRÁFIÁK

Szentmihályi János — Vértesy Miklós: *Útmutató a tudományos munka magyar és nemzetközi irodalmához*. Bp. 1963, Gondolat. 730 l. (Biblioteca Universitatis Budapestiensis.)

Jelentős művek létrejötté — még ha műfajuk szerint nem is sorolódnak az eredeti nagy alkotások közé — egy pontosan körvonalazható társadalmi összjáték eredményei. Az *Útmutató a tudományos munka magyar és nemzetközi irodalmához* — SZENTMIHÁLYI JÁNOS és VÉRTESY MIKLÓS munkája — összegezése a felszabadulás óta eltelt tizennyolc év bibliográfiai törekvéseinek, kézzelfogható bizonyítéka annak a nehezen meghatározható jelenségnek, amit a szakemberek „egy társadalmi igény kielégítésének” hívnak; olyan igény kielégítésének, amelynek felkeltésében, követelővé tételében nekik maguknak is részük volt. Az eredmény, amit az „igény” — jelen esetben a tudományos tájékoztatás társadalmi igényének — ébrentartói felmutathatnak, egy olyan munkaeszköz, amely mostantól fogva alig teheti vitássá a tudományt és a termelést (és ez sok esetben ma már egyet jelent) segítő tájékoztatás munka rangosabb társadalmi helyzetét. SZENTMIHÁLYI és VÉRTESY *Útmutatója* — KOSÁRY Domokos és I. TÓTH Zoltán nagy történelmi segédkönyvei után — időrendben a harmadik átfogó

bibliográfia a felszabadulás óta¹. Ám mert az *Útmutató* megvalósult programja alapján szinte minden tudományt átfog, s a szaktudományok nemzetközi irodalmának forrásai mellé mindenüvé odaállítja a magyar forrásokat, hazai és nemzetközi jelentősége a hasonló külföldi összefoglalások mellé állítva külön figyelmet érdemel. Egyetemes szintézisét adni a tudományos tájékoztatás forrásainak: — erre a feladatra csak kevesen vállalkoztak sikerrel. A hasonló vállalkozások sok esetben inkább másodfokú bibliográfiák, mint a *minden-nemű* források felett széles áttekintést nyújtó összefoglalások. Hogy milyen színvonalú tájékoztatásra ad lehetőséget az előbb említett két típusa a tájékoztatás reprezentatív segédkönyveinek, ahhoz elég, ha egybevetjük BESTERMAN *World bibliography*-jának és MALCLÈS *Sources du travail bibliographique*-jának szolgáltatásait. Világos, hogy előképül csak az utóbbi szolgálhatott. Hányan kísérelték meg vajon feladatuk előtt átlapozni az ilyen nagy összefoglalásokat — húsz-húsz laponként közbeiktatott pihenőkkel — szemlét tartva a források szédítő hegytömegei felett.

¹ A cikk írásakor a Fővárcsi Szabó Ervin Könyvtár nagy *Budapest története, bibliográfiája* 2. köteté még nem volt a kezünkben.

Nagy és kis csúcsok megmászását a levegőből való fényképezés előzi meg. Tíz év előtt a Mount Everest meghódítása is csak így sikerülhetett. Elképzelhető-e olyan memória, amely a váratlanul felbukkanó kérdésre válaszul pontosan és tévedhetetlenül ki tudja választani a potenciálisan rendelkezésre álló forrásokból a megfelelőt? Erről van ugyanis szó. A segédkönyvnek, amit kívánunk, biztosítania kell a választás lehetőségét, tehát bőséges kell, hogy legyen, s a kutatás minden fázisának és szintjének megfelelő műfajú forrásait kell szolgáltatnia. Az áttekintés, a rátalálás biztonságának jó közérzetét kell szolgáltatnia, amit a világ minden tudósa csak évtizedes kutatómunka buktaóin keresztül szerezhet meg. Ezt minden jó könyvtáros régtől fogva tudja, csak nem írta még le.

Az *Útmutató* szerkesztői az áttekintetőség és a választás lehetőségét következőkényeinek úgy tettek eleget, hogy szinte minden tudományág segédkönyveinek ismertetésében az általánosból haladtak a részletek felé, a nagy tudományokat felbontva az ágazatok apparátusaival külön-külön foglalkoztak, és mindig a tudományág sajátos problémáihoz mérték anyaguk kiválasztását. Igyekeztek e mellett a tudományágak problémáit fejlődésükben megközelíteni, az időrendet a lehetőség szerint tiszteletben tartani. A kiválasztás feladatának súlyossága itt jelentkezik; lehetővé tenni a választást a történelmi érdekeltségű kutató számára, de sokkal gazdagabban feltárni azt a hatalmas új forrásanyagot, amit sajtóbibliográfiák és cikcrepertóriumok nyújtanak az aktuális kutatás számára. Ezt az utóbbi feladatot az *Útmutató* szerkesztői gazdag forrásanyag felvonultatásával oldották meg. Hogy egyes részletkutatások szempontjainak mennyire sikerült eleget tenni, ezt csak további részletes elemző vizsgálat állapíthatja meg; a bírálatnak ehhez türelmi időre van szüksége. Egyet azonban máris megkísérélhetünk. A *Sources*, a „nagy Malclès” csaknem kétszer olyan terjedelmű összefoglaló — a francia irodalomtudomány, tehát a saját nemzeti tudományának forrásanyagából 34 különböző műfajhoz tartozó forrásfelhasználást foglalja össze. Az *Útmutató* 31 bibliográfiai műfajhoz tartozót a magyar irodalomtudomány köréből. A történelem-tudomány forrásainak műfaji összesítésének eredménye a *Sources*-ban és az *Útmutató*-ban egyformán 24. A kémiában a „nagy Malclès”, a könyvészeti segédesszközök 21 fajtájával, az *Útmutató* 13 felével közelíti meg a különböző szintű és érdeklődésű kutatás igényeinek kielégítését. A szolgáltatásbeli különbség a „nagy Malclès” javára

abban mutatkozik, hogy nála a tudományok bontása pl. a kémiában és vegyi iparban rendkívül részletező, s így a tájékoztató apparátusba bevont a nagyon speciális tartalmú alapvető műveket és speciális monográfiákat is. Ilyen differenciált tájékoztatás az *Útmutató* szerkesztői számára technikai okokból nem vált lehetségessé.

Kedvünk volna részletesen felsorolni azokat a felfedezésnek számító, — GULYÁS másodfokú bibliográfiájában elő nem forduló — elfelejtett magyar bibliográfiákat, amelyeket a szerkesztők gyűjtőszennvedélye napfényre hozott. Ilyenekkel gyakran találkozunk (pl. „*Hírlapjaink. A magyarországi hírlapok monográfiája.* 1—6. köt. Bp. 1896.: egy kolligátum egyetlen ismert példánya. SZENTKIRÁLYI József: *Magyar költemények angol fordításban.* Bp. 1943. stb.). Ezt az örömet meghagyjuk az *Útmutató*-ban bön-gésző könyvtárosoknak és kutatóknak. Sok más — köztük kritikai — észrevételünkről ezúttal azért nem számolhatunk be, mert észrevételeink hitelességét mutató hiányában nem tudjuk ellenőrizni. Erre a külön füzetben kiadandó név- és tárgymutatóra pedig elengedhetetlenül szükség van. Maga a mű nagy nyeresége könyvtáraink tájékoztató műhelyeinek. A szerkesztőknek kijáró elismerés osztozik a munkatársak népes tábora. A mű sikere érdekes tanulságokkal szolgál a Kiadónak, külön elismerés illeti meg a nyomdai kiállításba való bőkezűségéért.

KÓHALMI BÉLA

De la Vallée Poussin, Louis: Catalogue of the Tibetan manuscripts from Tun-huang in the India Office Library with an appendix on the Chinese manuscripts by Kazuo ENOKI. London, 1962, University Oxford Press. XVIII, 300 l., 2 t.

A könyv történetében oly jelentős szerepet játszó tunhuangi barlangkönyvtár felfedezésének eredményei már több mint öt évtizede foglalkoztatják Ázsia történetének, kultúrájának, nyelvének és írásainak legkitűnőbb kutatóit, köztük a magyar őstörténet belső-ázsiai hátterének vizsgálóit is. Lóczy Lajos, a neves magyar geográfus és geológus a SZÉCHÉNYI Béla-féle kelet-ázsiai expedíció tagjaként 1879-ben járt Tunhuangban, és ő hívta fel 1902-ben STEIN Aurél figyelmét a tunhuangi Ezerbuddha-barlang régészeti és művészeti történeti jelentőségére. A barlangrendszert STEIN 1907-ben, második belső-ázsiai expedíciója alkalmából látogatta meg, s ekkor bukkant rá az azóta híressé vált „befalazott könyvtárra”. STEINnek a barlang-

könyvtár egy részét sikerült Londonba vinnie, s ezt az anyagot részben a British Museum, részben az India Office könyvtára őrzi. P. PELLIOT, a francia orientalisztika hírneves mestere 1908-ban szintén meglátogatta a helyszínt. Az általa talált anyagot ma a párizsi Bibliothèque Nationale őrzi. A tibeti rész katalógusát M. LALOU adta ki (Paris, 1939—1961). 1909-ben a kínai kormányzat elrendelte a két európai kutató által otthagytott anyagnak a kínai fővárosba való szállítását. A barlangot 1911-ben egy japán kutató, 1914-ben ismét STEIN, és ugyanebben az évben az orosz orientalista, Szergej OLDENBURG látogatta meg, s még nekik is sikerült néhány töredéket találni a helyszínen.

Az India Office-ben őrzött tibeti kéziratok katalógusának is hosszú története van. A STEIN által Londonba szállított könyvanyag tibeti részének feldolgozásához elsőnek Miss C. M. RIDDING kezdett hozzá, de nem sokára sikerült a munkához meggyerni a kiváló szanzkrit kutatót, DE LA VALLÉE POUSSINT, aki 1914 és 1918 között Cambridge-ben élt. DE LA VALLÉE POUSSIN el is készítette a katalógus zömét, kiadására azonban különböző okok miatt nem került sor. Nem sokkal később kapcsolódott be a tunhuangi tibeti anyag feldolgozásába F. W. THOMAS. Eredeti terve az volt, hogy a DE LA VALLÉE POUSSIN által feldolgozott szövegeket és a többi Londonban őrzött tibeti okmányokat együttesen adja ki, később azonban figyelmét főleg a nem-buddhista és történeti jellegű szövegekre és töredékekre összpontosította. Ki is adta egy részüket előbb a Royal Asiatic Society folyóiratában, majd külön kötetekben is.

Ezután tért vissza a DE LA VALLÉE POUSSIN-féle katalógus sajtó alá rendezéséhez, amelyet Miss A. F. THOMPSON segítségével kívánt kiadni. Korai halála azonban meggátolta ebben, s így a munka csak most, 1962-ben látott napvilágot A. F. THOMPSON gondozásában. A kötet kiegészítésekként Kazuo EHOKI elkészítette az India Office-ban őrzött — és sok esetben a tibeti töredékekkel azonos lapra írt — kínai kéziratok katalógusát.

Nincs itt helyünk az anyag szakmai méltatására, mindössze egy kérdést emelünk ki, és ez a barlang kronológiájának problémája. Az általánosan elfogadott vélemény szerint a barlangot 1035 körül falazták be, s ez a tény alapvetően fontos a barlangkönyvtárban talált művek kronológiájára vonatkozóan. E vélemény STEIN-ek és PELLIOT-nak egyöntetű álláspontján alapszik, akik következtetésüket arra alapították, hogy a barlang legutolsó datál-

ható emléke 995 és 997 közötti időre tehető, s hogy hiányoznak a barlangból — amely egyébként páratlan gazdagsággal tartalmazza a különféle belső-ázsiai nyelvek és írások emlékeit — a tangut művek. A tangutok 1035 körül foglalták el Tunhuangot. Igen valószínű tehát, hogy a barlangot a tangut támadás előtt, esetleg az attól való félelem miatt falazták be.

Bár STEIN és PELLIOT véleményüket igen óvatosan és fenntartásokkal fogalmazták meg, az 1035-ös időpont mint *terminus ante quem* általánossá vált az irodalomban. Ma sincs okunk arra, hogy kételkedjünk e megállapítás helyességében: azonban hangsúlyoznunk kell egy látszatra furcsa tényt: bár a barlangot minden valószínűség szerint 1035-ben falazták be, ez mégsem jelenti azt, hogy a barlangban pusztán 1035 előtti művek találhatóak.

DE LA VALLÉE POUSSIN katalógusának átvizsgálásakor a 765. tételezám alatt (238. l.) egy néhány soros töredék leírása található, amelynek azonosítását nem sikerült a kiadóknak elvégezni. A töredék egyik sorában tibeti nyelven ez áll: „ezt mondta „Ja-ya pandi-ta...”. A töredék a neves ojrát láma JAYA pandita életrajzából való, amelyet tanítványa, RATNABHADRA 1690 körül írt. (Az életrajz mongol nyelvű kiadásáról lásd KARA György megjegyzéseit az *Acta Orientalia Hungarica* X (1960), 310—311. l.) A töredék eredetéről árulkodik maga a papír is, amely orosz, s az orosz papírgyár jele: фабрики Ташкина.

Hogyan kerülhetett e kései munka az 1035-ben befalazott könyvtárba? Meg kell mondanunk, hogy azóta, amióta STEIN és PELLIOT a barlang kronológiájára vonatkozó első megállapításukat közzétették, találtak a hatalmas mennyiségű könyvanyag további feldolgozása során más olyan műveket is, amelyeknek dátuma későbbi, mint a befalazás időpontja. Így Denison Ross egy ujur kéziratról kimutatta, hogy az 1350 körüli, egy taoista imakönyvről pedig kiderült, hogy az 1875 és 1908 közötti időben íródott (vö. STEIN: *Serindia*, London 1921. 828. l.)

E látszólagos ellentmondást azonban feloldhatjuk, ha figyelmet szentelünk egy ténynek, amelyet STEIN világosan elmond a „befalazott barlang” felfedezéséről írott számos beszámolójában, s amelyet mégsem vettek eddig kellően figyelembe, nevezetesen azt, hogy STEIN a *barlangot már nyitva találta*.

STEIN a barlang őrizőjétől, egy WANG nevű taoista szerzetestől megtudta, hogy a szerzetes nyolc évvel STEIN megérkezése

előtt a barlangkönyvtár előtti részben szentélyt akart berendezni. A szobrok felállítása közben vették észre, hogy az egyik falon repedés van, s a repedés megvizsgálásakor kiderült, hogy a fal téglából épült. Azonnal lebontották a falat és így bukkantak rá a befalazott könyvtárra. STEIN a helyszínen megállapította, hogy a könyvtárcellában többízben jártak. Így egy 851-ből származó kínai feliratot kivittek az előtérbe, s valószínűleg kincskeresési célból átkutatták az összes könyvgöngyölegeket. Ismeretes az is, hogy a tunhuangi barlangrendszerben másutt is őriztek könyveket fülkékben, amelyek nem voltak befalazva. Igen valószínű tehát, hogy a könyvtár felbontása és STEIN, illetve PELLIOU ottjárta közötti nyolc esztendőben WANG és társai máshonnan is vittek be a könyvtárcellába könyveket. STEIN maga utal arra a tényre, hogy mikor belépett a könyvtárcellába, a viszonylag rendben felrakott könyvesomagok tetején rendetlenül odaszórt könyveket is látott. Mivel azonban a könyveket WANG mester adogatta ki a cellából STEINnek, ma már megállapíthatatlan, hogy a könyvtár melyik darabja került be 1035 előtt és melyik 1899 után.

Mivel a tunhuangi barlang kincseinek datálása nem egyedül a befalazás dátumán alapult, hanem számos egyéb belső és külső kritériumon, így a kolofonok tanúsága, helyesírás, nyelvi sajátosságok és egyéb filológiai megfontolások együttesen biztosították az anyag magas korát, nincs okunk valamiféle „földcsuszamlásról” beszélni. Annyt kell csupán megállapítanunk, hogy egyedül az a tény, hogy egy kézirat a tunhuangi befalazott barlangból került elő, nem elegendő a kronológia megállapítására, s így a DE LA VALLÉE POUSSIN által összeállított katalógus más darabjairól is kiderülhet még alaposabb vizsgálat után, hogy későbbi kézirat.

RÓNA-TAS ANDRÁS

Kotvan, Imrich: Incunabula bibliothecae institutionis Matica Slovenská in Martin. Martin, 1961. 72 l.

A pozsonyi Egyetemi Könyvtár kézirat- és régi nyomtatványtárának vezetője tollából újabb szlovákiai gyűjtemény, a túrőszentmártoni Matica Slovenská ősnymtatványait van alkalmunk közelebb-ről megismerni.

A könyvtárban ma 38 kötetben 58 XV. századi nyomtatványt őriznek 61 példányban. Ezek közül 31 példányt Boris BÁLENT röviden már ismertetett másfél évtizeddel, ezelőtt a Matica Slovenská, illetve az akkori

Szlovák Nemzeti Könyvtár állományából. Ez utóbbi bekebelezése után a Matica még több forrásból gyarapodott, elsősorban ajándékok révén.

A korábbi tulajdonosok között a ferenceseken (Gyöngyös, Galgóce, Nyitra, Szécsény, Nagyszombat, Vác) és a piaristákon (Podolin, Privigyé) kívül még több magán-személyt is találunk (FORGÁCS Miklós, NYÁRI István, RÉVAY Simon).

Nem csupán magyar vonatkozásból, de különben is ki kell emelni a gyűjteményből az *Almanach iuxta meridianum inelyti regni Hungariae pro anno 1496* — sajnos csonka — egyleveles naptárt, amely az eddig ismert egyetlen példánya e nyomtatványynak. Első ismertetésére, illetve pontos meghatározására eddig csak a szlovák szakirodalomban került sor (BÁLENT *Knížnica*. 1957. 232. l. BOSA *Knížnica*. 1958. 131—134. l.). A többi magyar vonatkozású nyomtatványt SZABÓ és HELLEBRANT már ismerték. THURÓCZY krónikájának mindkét kiadását (RMK III. 15 és 16.), valamint TEMESVÁRI Pelbárt két munkáját (RMK III. 50 és 78.). Az ismertetésből megtudjuk, hogy a THURÓCZY-féle krónika első, brünni kiadásában (a q5b lapon) szerepel a „szlovák” szó „zlowackho” alakban. Az egész kis kiadvány KOTVAN korábbi publikációival azonos felépítésű, vagyis az egyes művek szerzői betűrendben történő ismertetése során kerül sor a bejegyzések ismertetésére is. A fűzet használhatóságát fokozzák az alábbi szempontok szerint összeállított mutatók: nyomdászok, nyomdahelyek, időrend, bibliográfiák, könyvtári jelzet és proveniencia. Ennél a legutóbbi mutatóról azonban megjegyzendő, hogy a „provenienciá register” felirat bizonyos mértékben megtévesztő, ugyanis ebben nemcsak a volt tulajdosok nevei, de a provenienciára vonatkozó bejegyzésekben szereplő minden személy szerepel. Így kerül ide, a volt könyvtulajdonosok neve közé pl. ESZTERHÁZY Miklós vagy Martin LUTHER is, jóllehet egyetlen példány sem tartozott sohasem hozzájuk.

A hat egészlapos reprodukció között megtalálható a fentebb már kiemelt egyleveles unikum képe is, amelyen a Magyarország számára készült és az 1496. évre készült naptár látható.

Ez az újabb katalógus fokozza áttekinthetőségünket a szlovákiai gyűjteményekben található ősnymtatványok felett. Reméljük, hogy a még hiányzó néhány város (Nyitra, Kassa stb.) XV. századi nyomtatványainak feldolgozása után ez a kép teljes lesz.

BOSA GEDEON

Göllner, Carl: Turcica. Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts. 1. Band. MDI—MDL. București—Berlin, 1961. 464 1.

A XVI. század európai történelmével foglalkozók, csakúgy mint azok, akik az oszmán birodalom múltját kutatják, régóta érzik a hiányát egy bibliográfiai kézikönyvnek, amely a török vonakozású egykorú irodalmat a teljesség igényével fogja egybe. A magyar történet kutatója számára egy ilyen könyvészeti összefoglalás fokozott jelentőségű, hiszen a XVI. században az európai közvélemény szemében a török és a magyar kérdés szinte elválaszthatatlanul egybefonódott, a törökkel foglalkozó munka, a Turcica, egyszersmind majdnem mindig magyar vonatkozásokkal van tele, Hungarica is.

Nagy örömmel vettük tehát kézbe Carl GÖLLNERnek a Román Népköztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság Tudományos Akadémiája közös kiadásában megjelent pompás kiállítású, egykorú nyomtatványok fényképmásolataival gazdagon illusztrált könyvészeti munkáját. Ez az I. kötet az 1501—1550 közti török vonatkozású nyomtatott munkákat a teljesség igényével gyűjti egybe és ismerteti. (Az 1501 előttiék az ősnymtatvány-katalógusokban hiánytalanul megtalálhatók.) A kötet műfajukra (könyv, újság, vers stb.) való tekintet nélkül évről-évről ismerteti a kiadványokat, minden egyes munka (ugyanannak a kiadványnak a későbbi kiadása is) külön sorszámot kap. A szerző nevét — akár fel van tüntetve a nyomtatványon, akár nincs, de máshonnan sikerült megállapítani — kivetíti, majd következik a munka címe, könyvészeti adatai (köztük a szedéstűkör nagysága is), továbbá az ismertett példány könyvtári őrzési helye és jelzete, illetve a csak irodalmi említésből ismert munkáknál a forrás megjelölése. Ezt követik a nyomtatvány tartalmát ismertető jegyzetek, a szerző személyére, a mű keletkezésére, a benne elmondottak kritikájára vonatkozó adatok és észrevételek, végül az irodalmi utalások. Szerzői, az anonim munkákról címszó- s a könyveket őrző könyvtárakra utaló városenkénti mutató, valamint rövidítésjegyzék zárja le a kötetet. A vállalkozás nagy tudománytörténeti fontossága, a szerzőnek a munkához való igényes hozzáállása és nem utolsósorban a segítés őszinte szándéka (hiszen egy sorozat első kötetét tartjuk a kezünkben) arra kötelez bennünket, hogy beható alaposítással foglalkozzunk GÖLLNER munkájával.

Mindenekelőtt, úgy véljük, a felreértések elkerülésére helyes lett volna a bevezetésben a bibliográfiai gyűjtés határait

pontosan rögzíteni. Turcica gyűjtőnév alá mi azokat a munkákat soroljuk, amelyek részben vagy egészben az oszmán törökséggel foglalkoznak, vagy valamilyen formában róluk említést tesznek. LUTHER *Vier tröstliche Psalmen* című munkája tehát valóban beletartozik a Turcica irodalomba; lényegét tekintve ugyan a katolikus egyház elleni támadás céljából íródott, de teológiai vádjainak egyike az, hogy a törököket a pápaság bűneinek megtorlására indította isten Magyarország ellen. (Közölve 280. sz. alatt.) De akkor ugyanígy Turcica OZORAI Imre *De Christo et eius ecclesia, item de Antichristo et eius ecclesia* című munkája, amelyben ugyanezt a gondolatot fejti ki (két kiadása ismert: 1535 és 1546. RMK I. 5. és 18. sz. GÖLLNER nem közli) vagy ALPHONSO DE VALDÉS, az ismert spanyol reformátor V. KÁROLY császár dicsőítésére írt műve is, amelyben a szerző a török előnyomulásért a felelősséget I. FERENC francia királynő háraitja (*Pro invictissimo caesare Carolo augusto...* Antwerpen 1527; GÖLLNER nem közli). Nem tartozik viszont a Turcica gyűjtőkörébe az az újság, amelyik I. FERDINÁND és ZÁPOLYAI János 1527. évi küzdelméről számol be, hiszen ekkor török csapatok nem voltak Magyarország területén, s a röpirat nem is hivatkozik a törökökre. (281. sz.) Ugyanakkor mindenképpen a gyűjteménybe illett volna a ZÁPOLYAI a „hitetlenekkel” való szövetsége miatt kiátkozó pápai bulla 1530-ból (*Excommunicatio in Joannem Zapulianum...* L. M. DENIS: *Wiens Buchdruckergeschichte*. 374. sz. GÖLLNER nem közli).

Nem látjuk világosan azt sem, milyen elvek szerint járt el GÖLLNER a címek leírásában. Általában betűhívásra törekedett, a dőlt betűs szavakat azonban minden megjegyzés nélkül állóval szedette, egyes különleges betűket, rövidítéseket pedig nyomdatechnikai okokból mai betűkkel helyettesített. Ez utóbbi rendjén volna, ha az átírásban alkalmazott elveket közölné, s azt következetesen alkalmazná is. Ezzel szemben azt látjuk, hogy míg a hosszú *s*-et következetesen mai *s*-sel helyettesíti, s a *que* rövidítést mindig egy *q*-tól különálló, félig a sor alá süllyesztett 3-sal jelzi, az *β*-et néha *β*-szel, gyakrabban *sz*-szel írja át, a *v*-nek *u*-val való átírása vagy eredeti alakjában való közlése pedig teljesen ötletszerű (ld. pl. a 290., 292., 333. és a facsimilében is közölt 334. sz. stb.). Az eredetiben nagy kezdőbetűvel írt szavakat nem egy esetben kisbetűvel kezdi (ld. pl. a facsimilében is közölt 451. sz. stb.), az eredetiben végig nagybetűvel szedett címlapokat viszont átírja kisbetűre, s ben-

nük egyes szavakat önkényesen nagy, másokat kisbetűvel kezd (pl. a facsimilében is közölt 529. sz.). Nem jelzi, hogy a kiadványok lapjain a számozás jelölve van-e, vagy a közölt lapszám utólagos számozás eredménye. Mindez nem egy esetben megnehezíti, sőt lehetetlenné is teszi annak megállapítását, hogy azonos vagy variáns kiadásokról van-e szó.

Fontos és jó újítása a kiadványnak, hogy a szerző által leírt példány őrzési helyét és könyvtári jelzetét is megadja. A kutatást azonban általa segítette volna igazán, ha minden általa ismert példány őrzési helyét közölte volna, ahogy ezt pl. KERTBENY is tette. Tudjuk, ennek megállapítása nagy munka lett volna, de megérte volna a fáradságot. Miért kellett pl. az APPONYI-gyűjteményből a szerző által is jól ismert 663. sz. munkánál az amiens-i, a 259. sz.-ból a chantilly-i könyvtár példányát idézni; a 234. sz.-ból miért a párizsi Bibliothèque Nationale csonka példányára hivatkozik, s nem a Budapesten őrzött teljes példányra, s az Országos Széchényi Könyvtárban és a berlini Staatsbibliothekban egyaránt föllelhető könyvet miért a müncheni Bayerische Staatsbibliothekből idézi. Az is érthetetlen, hogy a szerző, aki a könyvtári mutató szerint Sevillától Wernigerodéig, a selestatú városi könyvtártól a New York-i Pierpont Morgan Library-ig számos gyűjteményt átbúvárolt, hogy legalább egy kiadványt onnan könyvébe iktathasson, sem a jénai egyetemi könyvtárba (amelynek gazdag Hungarica és Turcica anyagát K.—H. JÜGELT külön kiadványban ismertette 1961-ben), sem a lipcsei híres Deutsche Bücherei-be nem jutott el. Ha pedig még a gazdag romániai könyvtárakban is alaposabban szétnézhetett volna, bizonyára nem kellett volna a 222. sz. alatti nyomtatványt filmmásolatról idéznie, hiszen a marosvásárhelyi Teleki Tékában őrzik az eredetijét. Ilyen körülmények közt viszont a kiadvány végén található könyvtármutatónak sem gyakorlati, sem tudományos szempontból nincs semmi értelme.

Sajnálatos az is, hogy GÖLLNER jegyzetei erősen egyenetlenek. Van, ahol részletesen ismerteti a kiadvány tartalmát, még idéz is belőle, máskor meg egy sor magyarázatot sem fűz hozzá, pedig a cím alapján még azt sem tudhatjuk, miért Turcica a szóban forgó mű. (Pl. 153., 177., 178., 321., 604. sz. stb.) Talán nem támasztunk túlzott követelést, ha azt mondjuk, minden olyan esetben, amikor ez a címből nem derül ki, röviden közölni kellett volna, hogy miről szól a könyv. Majdnem teljesen hiányzanak a szerzőkre vonatkozó adatok, nem

egy alkalommal azt sem tudjuk meg, honnan és hogyan állapította meg a szerző személyét (pl. 325., 429., 508. sz. stb.) vagy év nélküli kiadványoknak a megjelenési idejét (pl. 105—109., 111., 113., 162—165. sz. stb.). Általában csak könyvészeti munkákra utal, s még azt sem közli mindig, ha valamelyik kiadványt később teljes szövegben vagy szemelvényesen újra lenyomtatták (pl. 822. sz. stb.). De a könyvészeti munkákra való utalása sem következetes. (Pl. a 12. sz.-nál nem hivatkozik PANZER, PROCTOR és GOEDEKE munkájára, a 67. sz.-nál WELLERRE és Gustav FREYTAGRA, a 277. sz.-nál SZABÓ Károlyra, a 361. sz.-nál KERTBENYRE, a 676. sz.-nál KUCZINSKYRA, az 588. és 809. sz.-nál BRUNETE stb. A 121. sz.-nál viszont tévesen utal KERTBENYRE.) Különösen feltűnő, hogy APPONYI nagy kiadványára még olyan esetekben sem utal, amikor jegyzeteit felhasználta. (Pl. 21., 52., 72., 103., 176., 177., 251., 255., 316. 320., 345. stb.) Így aztán számos esetben tévesen azt a látszatot kelti, hogy a szakirodalom által eddig nem ismert munkát említ (Pl. 267., 290., 292., 293., 302. sz. stb. mind APPONYI által már ismertetett munka.)

A könyvben való eligazodást nagyban nehezíti, hogy az egyazon sorrend belül megjelent kiadványok közlési sorrendje teljesen ötletszerű, sem a szerző, sem anonym munkák esetében a címszavak szerinti ábécé sorrendjét nem követi. Ugyanezt mondhatjuk a mutatókról is, amelyekben ugyanazon szerző különböző munkái vagy az azonos kezdőszavú kiadványok semmilyen rendszerbe nincsenek sorolva. Roppantul megnehezíti a munkák megtalálását, hogy a szerzői mutatóban gyakran nem a bevett név alá sorolja a kiadványokat, s az eligazodást utalásokkal sem könnyíti meg. (Pl. MONTE CROCÉT RICCOLDO DE MONTE CROCE, JOVIUST GIOVIO, CURIPESCHITZET KURIFEČIĆ, CANTACUSINUST SPANDUGINO, GEORGIUS DE HUNGARIÁT CAPTIVUS SEPTEMCASTRENSIS alatt találja az olvasó.) Olyan esetekben, amikor a szerző neve a címlapon nincs kiírva, a címszavas mutatóban utalni kellett volna a szerzőre. (Pl. az anonym *Libri tre delle cose de Turchi* c. kiadványról nem tudhatjuk mindenki, hogy egy kézirat alapján megállapított szerzője RAMBERTI, s az ő neve alatt kell a munkát keresni stb.) A mutató különben sem megbízható, pl. az 505—507. sz. kiadványok hiányzanak belőle.

A könyv legnagyobb hibája azonban, hogy anyaga erősen hiányos. Az irodalomból nem ismeri A. MAYER kétkötetes művét a bécsi nyomtatványokról (*Wiens Buchdruckergeschichte*. Wien, 1883—87), sem

A. HEYER és A. SCHMIDT WELER *Die ersten deutschen Zeitungen* c. művéhez írt fontos kiegészítéseit, hogy a kisebb jelentőségű munkákat (BLEYER, PUKÁNSZKY stb.) ne is említsük. A XVI. századi kiadványokból viszont egy sor olyant sem említ, amelyeket az általa átnézett és idézett könyvészeti munkák ismernek. Kimaradt AENEAS SYLVIUS 1531-ben kiadott híres *Asiae Europaeque descriptio*-ja, pedig PANZER *Annales*-e ismeri. (IX. 459. sz.) Nem említi CAMBINI *Libro della origine de Turchi* c. művének 1529-i (BRUNET III. 585. sz.), ahogy *Commentario della origine de Turchi* c. könyvének 1537-i kiadását (uo.) sem, s így az 1538-i kiadást tévesen mondja 2. kiadásnak 3. helyett (620. sz.). Elkerülte figyelmét Riccardo BARTOLININEK PANZER által említett (*Annales VI. 111. sz.*) műve is: *Concinna descriptio de rebus etiam externorum gentium* (Augsburg 1518), amelynek pedig ilyen fejezetei vannak: *Veritas de incursione Thurcarum ad Albam Graecam, Opinio de Thurco* stb. Kihagyta a CAPISTRAN János életéről szóló nagy munkákat, amelyeket APPONYI lapokon át ismertet (APPONYI 138. és 179. sz.), s amelyek részletesen szólnak pl. az 1456-i nádorfehérvári csatáról. BALLAGI *Buda és Pest a világtudományban* c. gyűjtéséből csak 1542-ből négy kiadványt hagyott ki (BALLAGI 502., 505., 513. és 528. sz.) A példákat még hosszan sorolhatnánk.

Még nagyobb a hiány ott, ahol a közismert bibliográfiák nem segíthettek. Nézzük mindenekelőtt a korszak nagy földrajzi és történeti összefoglalásait. Nem említi GÖLLNER a maga korában szinte közismert Petrus APIANUS *Cosmographiae introductio* c. művét (I. kiad. 1529.), amelyben külön nagy fejezet szól Törökországról, csakúgy mint — szintén nem említett — *Cosmographia* (1540) c. munkájában is. Nem találjuk Joannes ALBANUS Boemus *Omnium gentium mores, leges et ritus...* (Velence 1542) c. híres kötetét, amely részletesen szól a törökök és a tatárok szokásairól, erkölcséről. Nem szól Johann STUMPF két-kötetes nagy munkájáról (*Gemeiner... Stetten, Landen und Vöckeren Chronik...* Zürich, 1548), sem pedig a neves svájci humanista, Johannes VADIANUS *Epitome trium terrae partium* (1534-ből két kiadása ismert) c. áttekintéséről, pedig tekintélyes rész szól mindegyikben a törökökről is. Hiába keressük Marco GUAZZO velencei historikus két munkáját, pedig egyik a havasalföldi román történetre is érdekes adatokat közöl (*Historie di tutte le cose degne di memoria, 1540 és Historia delle guerre di Mahometto imperatore... con*

le guerre... fatte con il Carabogdan voivoda della Valachia. Velence, 1545). De hiányzik CUSPINIANUSnak Augsburgban 1540-ben megjelent *De caesaribus atque imperatoribus Romanis... et Turcicis opus-a*, ahogy EUSEBIUS *Chronicon*-ja (Párizs, 1528) vagy Sebastian FRANCK *Germania Chronicon*-ja (Augsburg, 1538) is, amelyben részletesen szól a törökkel vívott harcokról. Említsük még a BEHAM pompás metszeteivel több kiadásban is megjelent *Chronica, Beschreibung und gemeyne anzeigge vonn aller Welt* (Majna-Frankfurt, 1535) c. munkát, amely több más közt már a török birodalom igazgatásáról is beszámol.

A nagy összefoglalásokhoz hasonlóan hiányos az egy-egy eseményről hírt adó alkalmi munkák felsorolása is. Csak egy példát: a különböző gyűléseken a török elleni segítség céljából elmondott és nyomtatásban is megjelent beszédek közül több, és nem is a jelentéktelenek hiányzanak. 1501-ből BOURDON szónoklatát nem találjuk (*Oratio pro capessenda expeditione contra infideles habita in conspectu Adriani magni magistri Rhodi*), 1512-ből hiába keressük a zárai püspök Aegidius VITERBIENSISnek a lateráni zsinaton elmondott beszédét (*Oratio prima synodi Lateranensis habita*), amely pedig megdöbbentő szavakkal tárta fel a török dalmáciai pusztításait. Hiányzik Jacobo SADOLETO közismert *De bello Turcis inferendo oratio*-ja. (Basel, 1538), ahogy Johannes Antonius CAMPANUSnak a regensburgi birodalmi gyűléshez intézett buzdító beszéde is (*In conventu Ratisponensi ad exhortandos principes Germanorum contra Turcos oratio*. Az *Omnia opera* c. kötetben, Velence, 1502).

Bízunk benne, hogy a sorozat további kötetei nagyobb gondtal és körültekintéssel készülnek majd.

BENDA KÁLMÁN

A bibliography of African bibliographies. South of the Sahara. Cape Town, 1961, South African Library. 79 l. (Grey bibliographies 7.)

A Cape-Town-i Nemzeti Könyvtár bibliográfiai sorozatának hetes sorszámot viselő tagjaként látott napvilágot az Afrikával foglalkozó bibliográfiák másodfokú összefoglalása. Az előttünk fekvő munka nem az első, amely e rendkívül szerte ágazó feladatot tűzte ki céljául. Az első próbálkozás 1942—43-ban P. FREER és D. H. VARLEY munkája volt. A második kiadás a fent említett 1942—43-i gyűjtés kiegészítésével 1948-ban jelent meg, A. M. LEWIN ROBINSON szerkesztésében. A harmadik átdolgozott kiadás, amely az ETO rendszerében csopor-

tosította a címeírásokat, és ezzel jelentősen megkönnyítette az anyag használatát, 1955-ben látott napvilágot. Az 1961-i utolsó kiadás ismét módosított a feldolgozás rendszerén, és a speciális afrikai viszonyoknak megfelelő — de az ETON alapuló — osztályozást alkalmaz.

A kötet nem csupán az önállóan megjelent munkákat tárja fel, hanem a rejtett bibliográfiák regisztrálására is kitér, — s ez jelentősen emeli a gyűjtés értékét, — néhány olyan munkával is találkozhatunk anyagában amely csak periférikusan foglalkozik afrikai témával.

Címeírásai nem egységesek, néhány tétel csupán a száraz adatok közlésére szerítkozik, egyes esetekben a címeírás keretein belül bőbeszédűen annotálja a leírt művet

A munka feldolgozási területét tekintve nem érdektelen néhány címszó által körülhatárolt egység közelebbi vizsgálata sem. *Általános bibliográfiák* címszón belül találjuk a nemzeti bibliográfiák csoportját, az itt felvett tételek száma nem haladja meg a tizet. Mai modern értelemben vett nemzeti bibliográfiát pedig még e szerény számon belül is csupán elvéve találunk. Kivétel, általánosan ismert okoknál fogva, csupán a Dél-Afrikai Unió, ahol ez is eszköz a gyarmatosítók kezében. A munka a földrajzi felosztás tekintetében ma már elavultnak tekinthető, azonban összefoglaló jellegénél fogva történelmi, nyelvészeti, néprajzi anyaga nélkülözhetetlen. *A nyelvészet és irodalom* címszó alatt találjuk az Afrika területén élő európai írók bibliográfiái feldolgozásait, és csupán jelentéktelen számú olyan tétellel találkozhatunk, ahol az afrikai írók munkái kerültek feltárára. Az afrikai nyelvészet területén már többet nyújt. Itt azonban sajnos — többnyire Afrikán kívül megjelent műveket találunk. Érdemes talán megjegyezni, hogy egyetlen afrikai nyelvű gyűjtemény sem szerepel a tételek sorában.

A történelem címszó természetesen minden olyan bibliográfiái jellegű munka feltárára nem vállalkozhat, amely az afrikai történetkutatással részben vagy egészében foglalkozik. Így a bibliográfiái összefoglaláson túlmenően csupán néhány nagyobb vállalkozás apparátusát vették fel a szerkesztők. Értékes anyag a Dél-Afrikai Unió területének történetét regisztráló rész.

A munkát igen használható név- és tárgymutató zárja.

A Cape-Town-i Nemzeti Könyvtár vállalkozása figyelemre méltó kísérlet, amely immár negyedik változatában utolsónak tekinthető. Megjelenésének évétől új idő-

számítás kezdődött Afrikában, és a következő ötödik bibliográfiái összefoglalás már az önálló Afrika eredményeit lesz hivatva bemutatni.

DÁN RÓBERT

A magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája 1948—1956.

A magyar társadalomtudományi sajtó-bibliográfiák területén a munkásmozgalmal egyike azoknak a tudományterületeknek, amelyek — 1956-ig — teljes retrospektív szakbibliográfiával rendelkeznek.¹ Napjainkban az egyes tudományágak szervezetsége és specializáltsága megkívánja, hogy a bibliográfiák, repertóriumok a szakember és a könyvtáros együttműködéseként jöjjenek létre. A tudományos kutatás szempontjából — mennyisége, sokfélesége és nehezebb hozzáférhetősége miatt — lényegesen több problémát okoz a kurrensen megjelenő anyag. Ezért fogadjuk szívesen ezt az új kiadványt.

A bibliográfia tágan értelmezi gyűjtőkörét, és bőven merít a határterületek sajtótermékeiből is. Helyesnek mondhatjuk ezt a törekvést, éppen a hasonló jellegű sajtó-bibliográfiák hiánya miatt. Felöleli a Magyarországon megjelent magyar, angol, francia, német, orosz és spanyol nyelvű munkásmozgalmi folyóiratokat és hírlapokat, nem terjed azonban ki az ún. „nem folyóiratjellegű időszak kiadványokra” — évkönyvekre, naptárakra stb. — Tartalmazza az MDP, DISZ, szakszervezetek, üzemi bizottságok, állami gazdaságok, gép-állomások, mezőgazdasági termelőszövetkezetek és tömegszervezetek lapjait. Az egyes címeírások a következő adatokat tüntetik fel: 1. Cím. 2. Alcím. 3. A megjelenés helye. 4. A lap indulásának és megszűnésének időpontja. 5. Az esetleges szünetelés kezdő- és végpontja. 6. A megjelenés időszakossága. 7. Szerkesztő. 8. Kiadó. 9. Nyomda. 10. Méret. Növeli használhatóságát, hogy jelzi a címváltozásokat is. Függeléként az 1956. évi Magyarországi ellenforradalom idején továbbra is megjelent vagy megindult munkásmozgalmi lapok jegyzékét alfabetikus elrendezésben adja (1956. október (23) 24 — november 4). A témában való eligazodást a feldolgozott anyag sajátosságaihoz alkalmazkodó mutatók könnyítik meg. Így pl. egyik az MDP sajtóanyagán belül a budapesti és vidéki politikai, üzemi és hivatali pártszervezeti,

¹ A magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája 1948—1948. 1—3. köt. Bp. 1951. M. Munkásmozg. Int. 473 l. Soksz. Úa. 4. köt. Pótkötet az 1—3. köt.-hez. Bp. 1959. MSZMP KB Párttört. Int. 169 l. A magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája 1948. június—1956. október. Bp. 1963. MSZMP KB Párttört. Int. 356 l. Soksz.

agitációs és propaganda, tájékoztató folyóiratokat sorolja fel. Megtalálhatjuk a nagyobb ipari, bányászati és mezőgazdasági üzemek, vállalatok, tömegszervezeti kiadványok, valamint a tudományos, munkásművelődési, gazdasági és szociálpolitikai lapok mutatóját is. Topografikus — Budapest nélküli — és névmutató egészíti ki a mutatórendszert. Megkönnyíti az anyagban való keresést a lapok címszavában előforduló rövidítések feloldásának jegyzéke.

Hiányoljuk, hogy a kiadványnak nincs tartalomjegyzéke, és az egyes tételek nem sorszámozottak, ami pedig éppen a sokféle mutató miatt növelné használhatóságát. A bibliográfia végén felsorolt 14, „meg nem talált, csak cím szerint ismert” lap közül azóta 10-nek fellelt adatait kiegészítésképpen alább közöljük:²

1. BORSODI ÜZEMI NÉPNEVELŐ
Miskolc. 1954. szept. [Egyetlen szám.] K.: MDP Borsod-Abaúj-Zempléni Megyei Bizottsága Agitációs és Propagandacsztálya. Ny.: Borsodmegyei. 8r.
2. DEBRECENI MEZŐGAZDASÁGI VERSENYHIRADÓ
Debrecen. 1951. júl. 10. [Egyetlen szám.] Ny.: Szabadság. 8r.
3. HAJÓGYÁRI SZ[ocialista] I[fjúsági] T[ábor] VILLÁMÚJSÁG
Budapest. [1950.] [Egyetlen szám.] Fel. szerk.: Píppenbacher József. Ny.: Karpinszky (államosított váll.) 8r.
4. H[azai] P[amut] S[zölvő] UJSÁG
Hazai Pamutszöv. M. D. P. Szervezetének lapja. Budapest. 1951. febr. 23. [Egyetlen szám.] Fel. szerk.: Bácsi Margit. Ny.: Forrás. 2r.
5. KEMECSEI JÁRÁSI TERMELŐSZÖVETKEZETI HIRADÓ
Nyíregyháza. 1952. szept. 8. [Egyetlen szám.] Ny.: Szabolcs-Szatmári. 2r.
6. Magyar SZ[abadság] H[arcos] SZ[övétség] NOGRÁDMEGYEI HIRADÓJA
Sálgórtán. 1952. dec. 3. [Egyetlen szám.] Ny.: Nógrádmegyei. 8r.
7. NÉPLAP LEVELEZŐ [Téves: Néplap Levelezői] [Nyíregyháza.] 1592. jan. [Egyetlen szám.] Ny.: Nyíregyházi. 4r.
8. NYOMDA- ÉS PAPIRFELDOLGOZÓIPAR VERSENYHIRADÓJA
Budapest. [1951.] [Egyetlen szám.] Ny.: Athenaeum. 4r.
9. TERMELŐSZÖVETKEZET LEVELEZŐINEK TÁJÉKOZTATÓJA
Budapest. 1952. szept. [Egyetlen szám.] Ny.: Szikra. 8r.
10. VASMEGYEI GÉP- ÉS TRAKTORÁLLOMÁSOK VERSENYHIRADÓJA
Szombathely. 1951. júl. [Egyetlen szám.] Ny.: Szabad Vasmege. 4r.

A magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája 1948. június — 1956. október c. bibliográfia bonyolult, munkásmozgalm-tör-

² Megtalálhatók az Országos Széchényi Könyvtár Hirlaptárának állományában.

téneti szempontból feldolgozatlan korszak sajtótermésének regisztrálását tűzte ki feladatául, és reméljük, hogy hatékony segítséget nyújt majd használóinak. Az egyre növekvő munkásmozgalmi-bibliográfiai igény kielégítését szolgálná emellett az 1848-tól napjainkig terjedő időszak munkásmozgalmi sajtó repertóriumának elkészítése.

LAKOS KATALIN

Bárdos László István — Horváth Géza:
Komárom megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. Tatabánya, 1962, József Attila Megyei Könyvtár. 83 (1) l.

A vidéki könyvtárak gondozásában egyre több sajtóbibliográfia készül, amelyek a helytörténeti kutatókat sok termékletlen fáradozástól kímélik meg, és alapul szolgálhatnak egy intenzívebb kulturális fejlesztésének egy-egy területre (ország rész, megye) vonatkozóan. A jelenlegi Komárom megye (a történelmi Esztergom-Komárom megye) periodikáinak feldolgozása — az eddig megjelent Somogy és Veszprém megye után —, ha nem is új törekvés, ugyanolyan értékes a maga területét illetően.

A bibliográfia magában foglalja a megye első folyóiratától, a *Mindenes Gyűjtemény-től* (1789-től) kezdve 1961. december 31-ig a megye területén megjelent periodikák bibliográfiai értelemben minden adatra kiterjedő teljes leírását, s ezen túlmenően — mivel helytörténeti kutatások közben felmerült igényeket is ki akar elégíteni — megadja a periodikák lelőhelyét is, a teljesség és hiányok feltüntetésével. Végül a hozzacsatolt bőséges mutató-rendszer (földrajzi, időrendi, kiadók és nyomdák ismertető mutató és a lapok előállításában résztvevő személyek névmutatója) szinte kimeríti a hasonló bibliográfiák igényelte összes szükségletet, és helyes útbagazítást ad az idevonatkozó kérdésekben.

A bibliográfia szerkesztői (BÁRDOS László és HORVÁTH Géza, az anyaggyűjtésben közreműködő KOVÁCH Zoltánnal együtt) a teljességre törekedtek, s amennyiben ez nem sikerült egészen, a hiány itt sem nagyobb, mint amekkora hasonló kiadványokban.

A címlírásban a szabvány szerint jártak el, helyenként élve a kötelezőleg előírtakon túl az ajánlott lehetőségekkel. Egy helyi bibliográfiában azonban még részletesebb leírást, még több adatot is feltüntethetnek, tekintettel a helytörténeti tudományos kutatók szolgáló célzatra. Minden munkatársat, intézményt, kiadót fel kellene venni, akinek köze volt a laphoz, sőt jó lenne, ha a lap jellege, tartalma sze-

rint is kapnánk valami ismertetést. Ez bizonyos témák, helyi hagyományok feldolgozásához indíthatna el. A soron következő bibliográfiai szerkesztői talán erre is gondolnak majd, és megjegyzés vagy annotáció formájában néhány szavas eligazítást is adnak, vagy a mutatók közt jelleg szerinti összeállítás is találunk; főleg ahol alcím nincs, ott igen hasznos lenne ez.

Komárom Megyei Könyvtára elég kevés és hiányos hírlapanyaggal rendelkezik, a szerkesztők kénytelenek voltak az ország legnagyobb gyűjteményéhez, az Országos Széchényi Könyvtárhoz fordulni, s ennek hiányait igyekeztek kiegészíteni egyéb közvagy magángyűjteményből.

A sajtóbibliográfiát jó papír, tiszta nyomás, levegős szedés, áttekinthető szép forma jellemzi, amely a KMK házi sokszorosítóját dicséri; kár, hogy egyik-másik illusztráció nem sikerült eléggé. A megyei periodika-bibliográfia kiadásában a Könyvtártudományi és Módszertani Központ támogatását látjuk, és amint értesültünk, az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács helyismereti munkabizottságától is várható lesz a jövőben hasonló segítség.

Egy-két megjegyzésünk. Egyetlen szám esetében feleslegesnek látszik kétszer megadni a dátumot (104., 164. tétel: indulásnál és lelőhelynél,) — és talán az Országos Széchényi Könyvtár helyrajzi száma (másutt nem közli) elhagyható lenne, mert a jelzet nem állandó a Hírlaptárban, s emellett a nagyarányú költözködés a könyvtári jelzetek egész tömegét változtatja majd meg. Betűrendi zavart idézett elő a 109. és 110. sorszám közé beiktatott cím, mely nem tudni, mi okból, sorszámot sem kapott.

Komárom megye sajtóbibliográfiája értékes, hasznos munka és feltétlenül jó forrás lesz a nagy jelentőségű és sokszor döntő fontosságú eseményekben gazdag megye legújabb kori történései és tudománytörténeti kutatói számára.

NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ

Casanoviana. An annotated world bibliography of Jacques Casanova de Seingalt and of works concerning him. By J. Rives CHILDS. Vienna, 1956, Christian M. Nebehay. VIII, 396 l., 1 t.

A *Casanoviana* finoman artisztikus, erősen a XVIII. század nyomdatermékeire emlékeztető tipográfiával készített címlapja mellett Alessandro LONGHI CASANOVA portréja található. A címlap versóján látható, hogy a könyvzetet csak 500 számozott példányban készült. A következő lap kiemelt helyén a szerzőnek Signorina Con-

stantina dalle FUSINÉT — mint munkatársát — idéző dedikációja következik, majd a könyv létrejöttében résztvevőknek található köszönetnyilvánítás. Ezt követi a rövid előszó, amelyben különösen Victor OTTMANN 1900-ban megjelent könyvét, J. POLLO 1926-i bibliográfiáját, HAYN a maga nemében egyedülálló *Bibliotheca Germanorum Erotica & Curiosaját* és végül E. SCHMIDT-PAULI 1930-i CASANOVA-tanulmányát emeli ki. Felsorolja még azokat a nemzeteket, ahonnan könyvéhez tudományos információkat kapott, többek között Magyarországot is. Ismerteti a bibliográfia szerkezetét, végül felsorolja az újabb kori jelesebb CASANOVA-kutatókat.

A könyv öt nagy fejezetében talált helyet a kb. 1334 bibliográfiai címadat. Az első *A részben* CASANOVÁNAK még életében megjelent műveit regisztrálja: ez az összeállítás 43 tételt (77 munkát) tartalmaz az 1752-ben Drezdában kiadott *Zoroastro* c. tragédiától kezdve (a kinyomatás szempontjából fiktív adatokat is beállította a kronológiába) a CASANOVA halálát megelőző évben, 1797-ben Padovában megjelent s Leonard SUTELAGE göttingai egyetemi professzorhoz intézett leveléig, valamint mindezek későbbi kiadásáig. Ebben a fejezetben található a CASANOVA életében (Leipzig, 1788) már megjelent *Histoire de ma fuite des prisons de la République de Venise, qu'on appelle les plombs* is, amelyet később teljes egészében beállított a *Mémoire* hatalmas épületömbjébe. (CHILDS 16 facsimilével élénkíti az anyagot.) Ezek az egykorú CASANOVA-művek nem ismeretek magyar nyelven, csak a velencei szökés MOLY Tamás fordításában (1937-ben és 1948-ban jelent meg). A következő csoportot a posthumus műveknek és a kéziratban maradt anyagnak szenteli. A bibliográfia legnagyobb része viszont — a *Mémoire*-oknak szánt *B fejezet* — két részből áll: a *Mémoire*-ok szövegkiadásai az 1822-i lipcei BROCKHAUS-féle ediciótól kezdve (az első német és francia kiadás címlapjának hasonmásával!) kronológikus sorrendben halad tekintet nélkül a kiadás, illetve fordítás nemzetiségére a 392. tételig, az 1955-ben Párizsban megjelent kiadásig, a művek pontos bibliográfiai adataival és a műre, azaz a kiadások történetére vonatkozó tudományos felvilágosításokkal.

A hazai bibliográfiai adatok a következők: 37. tétel (1873—75 a HALASI O. fordította 22 kötetes kiadás. Ezzel az első magyar nyelvű CASANOVA-kiadással megelőztük az 1880-i első olasz és az 1893-i első angol nyelvű fordítást!); 39. tétel (1874 a fordító nevének jelzése nélkül); a 48. tétel *A démon* (tévedésen alapul, mert

a mű RUDNYÁNSZKY Gyula író CASANOVA álnév alatt megjelent *Casanova novellái* c. kötetének a 64—128. lapjáig terjedő második része); 80. tétel (téves adat, ugyanannak a könyvnek az első felkötete!); 91. tétel (1894 a fordító nevének jelzése nélkül); 93. tétel (téves, a [RUDNYÁNSZKY Gyula] *Casanova novelláinak* teljes példányát [128 l.] írja le); 101. tétel (1899—1905 ENDREI ZALÁN fordítása); 110. tétel (1902 SZÁSZ K[ároly?] fordítása). A későbbi magyar fordításokat a szerző a *Casanova Gleanings* (Nice, 1958—1962) c. évenként egy füzetben megjelenő folyóiratban teszi közzé. (A jeles bibliográfus figyelmét egyébként felhívjuk a következő svéd fordításra, mely úgy látszik elkerülte figyelmét: *Casanova vistande uti blykamrarn i Venedig och flykt derutur*. Öfvers. Stockholm, 1825, 81 l.) A B fejezet második részében a *Mémoire*-ok szövegének alapján készített album-szerű illusztrációk kiadásait közli, s az 1870-i brüsszeli *Gallerie zu den Memoiren*-től kezdve 13 tételről tesz említést. A C fejezet 17 tétele CASANOVA levelezése ALDO RAVÀ és GUSTAV GUGITZ 1911-i kiadványától a milánói 1930-i kiadásig. A D rész tartalmazza a CASANOVA-val foglalkozó irodalmat a szerzők nevének betűrendjében, névteleneknél [Anon] jelzéssel a közlemény címének betűrendjét követi. Ez a nagy fejezet 1037 címadatot tart nyilván; magyar vonatkozású a következő: 670—671. tétel téves címléírás Miksa (F.) helyett FENYŐ (M.) *Casanova levelei* című cikke és *Casanova tanulmánya*. A hiányzó magyar adatok jó része a *Casanova Gleanings*-ben található. (Ennél a résznél is felhívjuk a szerző szíves figyelmét egy svéd CASANOVA-adatra: ROSTAND (Maurice): *Casanovas kärleksliv*. Till svenska av A. RUDE. Stockholm, 1925. 1831.) Az E fejezet 89 adatában a *Casanova alakja mint a szépirodalom inspirálója* cím alá sorolható adalékokat tárja fel, ezek között az 53. tétel MÁRAI SÁNDOR *Vendéggjáték Bolzanóban* c. CASANOVA-regénye és ennek holland, illetve német fordítása. A 90—98. tételben a CASANOVA-filmeket sorolja fel. Végül az addenda és az errata, valamint a szerzők nevére és a művek lapszámára utaló index zárja le a kötetet.

KOZOCSA SÁNDOR

Bibliographie für die sozialistische Landwirtschaft. [Bd. 1.]: (Bücher und Zeitschriftenaufsätze aus den Jahren 1955—1960 in Auswahl.) (Bd. 2.: Bücher und Zeitschriftenaufsätze 1961.) Gemeinschaftsarbeit der Universitätsbibliotheken Greifswald, Rostock und der Mecklenburgischen

Landesbibliothek Schwerin. Bd. 1. Greifswald — Rostock — Schwerin, [1961]. 256 l. — Bd. 2. Greifswald, 1962. 261 l.

Amint az előszóból kiderül, az NDK Felső- és Szakoktatásügyi Államtitkárságának javaslata ösztönözte a nyugati körzet három legjelentősebb tudományos könyvtárát e bibliográfiák összeállítására.

A bibliográfia mindkét kötete a jelzett három könyvtár állományára támaszkodik. Közli a lelőhelyet, ami a könyvtárközi kölcsönzést jelentősen megkönnyíti.

Az összeállítások — az előszó szerint — a szövetkezeti parasztságra, az agronómusokra és a traktorosokra gondoltak, tehát a szakértelem különböző fokán álló dolgozókra. A bibliográfia anyaga ezt valóban igazolja is: széles skálájú a felvett irodalom színvonala. Az összeállítók a kiválasztást (a könyveknel) rövid, jól sikerült, tömör annotációkkal igyekeznek megkönnyíteni.

A bibliográfia felöleli a mezőgazdaság egészét, beleértve a gyümölcstermesztést, kertészetet, az erdő-, vad-, halgazdaságot, állatorvoslást. A *szocialista falu* c. fejezet a falurendezés és tervezés irodalmát sorolja fel, a szociális és egészségügyi, valamint a kulturális problémákkal együtt. Sőt: a 2. kötetben — alfejezetben — száznál több paraszti tárgyú regényt, elbeszélést, kritikát, recenziót és drámát találunk.

Zömmel az NDK szerzőinek tollából származó műveket tartalmaz a bibliográfia, de merít a többi szocialista, sőt: tőkés ország hasznosítható nagyüzemi gyakorlatából is. Főleg szovjet irodalommal találkozunk, továbbá néhány cseh publikáción akad meg a szemünk. Honfitársaink közül csupán a németül megjelent művek, cikkek szerzőit sikerült felfedeznünk.

Mint gyakorlati célt szolgáló ajánló bibliográfia, mellőzi az elavult, használhatatlan anyagot. Az első kötetben még nem sikerült kifogástalanul a meglátás, találunk elvétve elavult, a viljamszi agrotechnikát propagáló címet is.

A felvett monográfiák megjelenésének kezdő éve 1955, a folyóiratokat 1959-től dolgozza fel. Ezek száma az 1. kötetben 135, a 2-ban 96; kettő közülük cseh, a többi német és szovjet.

Az elrendezés szisztematikus. A 9 fejezetet további alfejezetekre bontja.

A szakokon belül előbb a monográfiákat, majd a cikkeket sorolja fel, mindkettőt betűrendben.

Tartalomjegyzéken kívül betűrendes szerzői és tárgymutató, továbbá a feldolgozott folyóiratok jegyzéke egészíti ki az értékes munkát.

WALLESHAUSEN GYULA

TARTALOM

<i>Berlász Jenő</i> : Dernschwam János könyvtára II. — Die Bibliothek des Johann Dernschwam II.	1
<i>Rózsa György</i> : Contradictions entre la recherche et l'information scientifique — A kutatás és a tudományos tájékoztatás közötti ellentmondások	33

KÖZLEMÉNYEK

<i>Borzák Istrán</i> : Aristoteles, Vergilius és társai	47
<i>Eckhardt Sándor</i> : Un recueil rhéto-roman du XVII ^e siècle	51
<i>Herepei János</i> : Apáczai könyvtárának további nyomai	53
<i>Donóth Regina</i> : A diplomáciai titkosírás XVII. századi használatához	55
<i>Zsindely Endre</i> : Egy értékes hungarica: Batsányi János mostanig lappangó műve..	62
<i>íj. Kozocsa Sándor</i> : Arany János kiadatlan önéletrajza	65
<i>Kozocsa Sándor</i> : Adatok id. Szinnyi József életéhez	66
<i>Tiborc Zsigmond</i> : Adalékok a Népszava napilap megindulásához	71
<i>M. Gy.</i> : Vers-perek Horthy-Magyarországon (Kassák Lajos: Szolgálók élete).....	72

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

<i>Vértesy Miklós</i> : Egy 1483-ban kiadott magyar krónika	74
<i>Sólyom Jenő</i> : Honterus 1548. évi kátékiadása	75
<i>Borsa Gedeon</i> : Hogyan korrigáltak 1566-ban a kolozsvári Heltai-nyomdában?....	79

FIGYELŐ

<i>Kulcsár Péter</i> : A szegedi ferences könyvtár helyreállításáról	84
<i>Sztj Rezső</i> : A bibliofília és a tudományos kutatás	86
<i>Székely Sándor</i> : Az IFLA XXIX. konferenciája	87
<i>Jánszky Lajos</i> : A Nemzetközi Dokumentációs Szövetség 29. konferenciája	88
<i>Jánszky Lajos</i> : Az I. Reprográfiai Kongresszus	89
<i>Dr.</i> : A Német Demokratikus Köztársaságban folyó dokumentációs munkáról....	89
<i>Somkuti Gabriella</i> : Tanulmányok a neveléstudomány köréből	90
<i>Gombocz István</i> : 100 éves a Matica Slovenská.....	90

SZEMLE

A könyv és a könyvtár a magyar társadalom életében (Ism. <i>Csapodi Csaba</i>).....	93
Mátrai László: Régi magyar filozófusok (Ism. <i>Bán Imre</i>).....	95
Péter László: Az Igazság története (1918—19) (Ism. <i>Kőhegyi Mihály</i>).....	96
Bulling, Karl: Die Rezensenten der Jenaischen Allgemeinen Literaturzeitung (Ism. <i>Dörnyei Sándor</i>)	96
Schumann, Günther: Ansbacher Bibliotheken (Ism. <i>Tóth András</i>).....	97
In libro humanitas (Ism. <i>Vizkelety András</i>)	98
Weiss, Karl Theodor: Handbuch der Wasserzeichenkunde (Ism. <i>Fazakas József</i>)..	98
McLean, Ruari: Victorian book design and colour printing (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)... 99	99
Pipics Zoltán: A könyvtáros gyakorlati szótára (Ism. <i>Somkuti Gabriella</i>).....	100
Jahrbuch der Bibliotheken (Ism. <i>Somkuti Gabriella</i>)	101

BIBLIOGRÁFIÁK

Szentmihályi János—Vértesy Miklós: Útmutató a tudományos munka magyar és nemzetközi irodalmához (Ism. <i>Kőhalmi Béla</i>)	102
De la Vallée Poussin, L.: Catalogue of Tibetan manuscripts (Ism. <i>Róna-Tass András</i>)	103
Kotvan, Imrich: Incunabula bibliothecae Matica Slovenská (Ism. <i>Borsa Gedeon</i>)	105
Göllner, Carl: Turcica (Ism. <i>Benda Kálmán</i>)	106
A bibliography of African bibliographies (Ism. <i>Dán Róbert</i>)	108
A magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája 1948—1956 (Ism. <i>Lakos Katalin</i>)	109
Bárdos László István—Horváth Géza: Komárom megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája (Ism. <i>Nagydiósi Gézáné</i>)	110
Casanoviana (Ism. <i>Kozocsa Sándor</i>)	111
Bibliographie für die sozialistische Landwirtschaft (Ism. <i>Walleshausen Gyula</i>)....	112

TABLE DES MATIÈRES

<i>J. Berlász</i> : La bibliothèque de János Dernschwam. Contribution à l'histoire de l'humanisme en Hongrie II. (Avec résumé en allemand)	1
<i>Gy. Rózsa</i> : Contradictions entre la recherche et l'information scientifique (Texte entier en français)	33

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>I. Borzák</i> : Aristote, Virgile et leurs contemporains vus par le moyen âge	47
<i>S. Eckhardt</i> : Un recueil rhéto-roman du XVII ^e siècle	51
<i>J. Herepei</i> : Les restes de la bibliothèque de János Apáczai Csere	53
<i>R. Donáth</i> : L'emploi de l'écriture chiffrée au XVII ^e siècle	55
<i>E. Zsindely</i> : Un hungarica précieux: l'ouvrage inconnu de János Batsányi	62
<i>S. Kozocsa jn</i> : L'autobiographie inédite de János Arany	65
<i>S. Kozocsa</i> : Contributions à la vie de József Szinnyi	66
<i>Zs. Tiborc</i> : Contributions au début du quotidien „Népszava”	71
<i>Gy. Markovits</i> : Procès autour des poèmes (Lajos Kassák: Szolgálók élete)	72

ANCIENS IMPRIMÉS HONGROIS

<i>M. Vértessy</i> : Une chronique hongroise datée de 1483	74
<i>J. Solyom</i> : L'édition de 1548 du catéchisme de Honterus	75
<i>G. Borsa</i> : Méthodes de corriger les épreuves en 1566	79

CHRONIQUE

<i>P. Kulcsár</i> : La reconstruction de la bibliothèque franciscaine de Szeged	84
<i>R. Sztj</i> : La bibliophilie et la recherche scientifique	86
<i>S. Székely</i> : La XXIX ^e conférence de l'IFLA	87
<i>L. Jánosky</i> : La XXIX ^e conférence de FID	88
<i>L. Jánosky</i> : I ^{er} Congrès de Réprographie	89
<i>Dr.</i> : La documentation dans la République Démocratique Allemande	89
<i>G. Somkuti</i> : Essais sur les questions de la pédagogie	90
<i>I. Gombocz</i> : A la centenaire de Matica Slovenská	90

COMPTES RENDUS CRITIQUES

A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében (<i>Cs. Csapodi</i>)	93
Mátrai László: Régi magyar filozófusok (<i>I. Bán</i>)	95
Péter László: Az Igazság története (1918—19) (<i>M. Köhegyi</i>)	96
Bulling, Karl: Rezensenten der Jenaischen Allg. Literaturzeitung (<i>S. Dörnyei</i>)	96
Schumann, Günther: Ansbacher Bibliotheken (<i>A. Tóth</i>)	97
In libro humanitas (<i>A. Vízkelety</i>)	98
Weiss, Karl Theodor: Handbuch der Wasserzeichenkunde (<i>J. Fazakas</i>)	98
McLean, Ruari: Victorian book design and colour printing (<i>B. Dezsényi</i>)	99
Pipics Zoltán: A könyvtáros gyakorlati szótára (<i>G. Somkuti</i>)	100
Jahrbuch der Bibliotheken (<i>G. Somkuti</i>)	101

BIBLIOGRAPHIES

Szentmihályi János—Vértessy Miklós: Útmutató a tudományos munka magyar és nemzetközi irodalmához (<i>B. Kóhalmi</i>)	102
De la Vallée Poussin, Louis: Catalogue of the Tibetan manuscripts (<i>A. Róna-Tas</i>) ..	103
Kotvan, Ulrich: Incunabula bibliothecae institutionis Matica Slovenská (<i>G. Borsa</i>) ..	105
Göllner, Carl: Turcica (<i>K. Benda</i>)	106
A bibliography of African bibliographies (<i>R. Dán</i>)	108
A magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája 1948—1956 (<i>K. Lakos</i>) ..	109
Bárdos László István—Horváth Géza: Komárom megyei hírlapok (<i>I. Nagydiósi</i>) ..	110
Casanoviana (<i>S. Kozocsa</i>)	111
Bibliographie für die sozialistische Landwirtschaft (<i>Gy. Walleshausen</i>)	112